

وینەکرنا ريفراندمۆ سەرخوەبوونا باشووری کوردستانی د هۆزانا هەندەك هۆزاشائین دەقەرا بەهەدیناندا

کارزان ئەحمەد عەبدولرەحمان، زانکویا دھۆك، كۆلیژا پەرودەهیا بنیات، پشكا زمانی كوردی
پ. ه. د. نەفیسە ئیسماعیل حاجی، زانکویا دھۆك، كۆلیژا زمانان، پشكا زمانی كوردی

پوختە

کوردستانا باشوور د ئافەرا سالین (2014-2018) یدا تووشی روودانین مەزن یێن سیاسی بوو، ئیک ژ وان زێ ئەنجامدان ريفراندمۆ سەرخوەبوونی بوو ل هەریا کوردستانی و دەقەری نەدەهیا هەریی. ئەف فەکۆلینە ل ژیر ناف و نیشانی (وینەکرنا ريفراندمۆ سەرخوەبوونا باشووری کوردستانی د هۆزانا هەندەك هۆزاشائین دەقەرا بەهەدیناندا) هاتییه ئەنجامدان. ئەف زێ بزافە بۆ شەرفەکرنا بۆچوون و هەلوێستی هۆزاشائان ل دۆر ئەوی روودانی. چونکی ئەو روودانەکا چارەشێساز بوویه و د ئەوی قۆناغیدا وەرچەرەخانەکا مەزن ژ ئالیی ئیمناهی و سیاسی و ئابوری و جفاکی ل ئەفی دەقەری دروستکریه کو راستەوخو وینەبوەندی ب ژین و ژیارا خەلکیه هەبوون. ئی روودانی و دەرئەنجامین وئ کارتیکن ل ژیار و هەست و سۆزین هۆزاشائان زێ کریه. لەورا پرسین ل قێری دەهینه ئازاراندن ئەون کو چەوان ئەف روودانە د ناف هۆزانا هەشچەرا دەقەرا بەهەدیناندا هاتییه وینەکرنا؟ پەیا ما هۆزاشائان چ بوویه؟ ئەری وان پتر داکۆکی ل نافەرۆک و پەیا مێ کریه یان ئالیی زمان و ئالیی فۆرمیژی جی پوینەدانا وان بوویه؟ هەر چەندە وەکو میتود مە پشەبەستن ب سالوودان و شەرفەکرنا کریه، بەلی وەکو ریاژەکا رەخەنی بابەتی ئەم نەچارکریه هەتا رادەیهکی مفاقی ژ پتر ژ ریاژەکی وەرگیرن، ئەخاسە ریاژا مێزووی، ئایدیولوژی، جفاکی و هەروەسان هەندەك جارن مە پەنا بریه بەر دیتنن فۆرمالیزی؛ ئانکو مە هەولدایه ریاژا هەمەلایەن (تکاملی) پەیرەوبەکرنا. ل قێری و پشتی شەرفەکرنا و فەکۆلینە ئەم گەشتینە هەندێ کو هۆزاشائین دەقەرا بەهەدینان د پشکیشکرنا بابەتی فەکۆلینیدا خودان هەست و هەلوێستین نەتەوینە. باوهری ب مافی گەلین کوردستانی هەنە د بریارانی ل سەر چارەشێسی خوە، لەورا ريفراندمۆ وەکو مافی مللەتی کورد وینەکرنا. هەر چەندە وان داکۆکی ل نافەرۆک و پەیا مێ د هۆزاشائین خوەدا کریه، بەلی کیم جارن زمان و فۆرمیژی ل بەرچاڤ وەرگیرنا؟

کۆلین فەکۆلین: ريفراندمۆ، باشووری کوردستانی، سەرخوەبوون، هۆزانا هەشچەرخ، دەقەرا بەهەدینان.

پیشەکی

هۆزان ئەو ژانرا ئەدەبییه یا ژ هەمی ژانرین دی یێن تۆرهی پتر خوە ل پرسین نافا کۆمەلگەهێ کریه خوەدان، شیانین وئ یێن هونەری دکاریت پتر رۆلی خوە بینیت و کارتیکن ل خواندەفانی بکەت. ب تاییەت ژ لای وان روودانین مێزووی و سیاسیه یێن گریڤای چارەشێسی مللەتی، هەر د کەفندا هۆزان کوردی دەرپین ژ ئەوان رویدانان کریه و شیا به رەنگەکی هونەری دەرپین ژ جفاکی و کەتواری بکەت. شەر و روودانین سیاسی و نەتەوینی و دەرئەنجامین وان زێ وەکو روودانین مەزن و گرنک د جفاکیدا ژ هەری وئ چەندینە د تیکستین تۆرهیدا و ب تاییەتی د هۆزاشائین جی خۆ بگرن. ئەف فەکۆلینە بزافەکا بۆ شەرفەکرنا و ديارکرنا وینەکرنا روودانین سیاسی و دەرئەنجامین وان د هۆزاشائین. سنووی فەکۆلین هۆزاشائین هەشچەرخین دەقەرا بەهەدینان فەدگرت. میتودا فەکۆلین: شەرفەکاریا سالوخییه، ل گەل ئی چەندێ وەکو ریاژەکا رەخەنی بابەتی ئەم نەچارکریه هەتا رادەیهکی مفاقی ژ پتر ژ ریاژەکی وەرگیرن، وەکو: ئایدیولوژی، مێزووی، جفاکی و هەروەسان هەندەك جارن مە پەنا بریه بەر دیتنن فۆرمالیزی؛ ئانکو مە هەولدایه ریاژا هەمەلایەن (تکاملی) پەیرەوبەکرنا.

فەکۆلین ژلی پیشەکی و ئەنجامان ژ چوار تەوهران پشکەهیت کو لایەنن تیوری و پراکتیکی ب خوەفە دگرن. تەوهری ئیکێ پەبوەندی د ئافەرا ئەدەب و مێزوو و سیاسهتیندا ب خوەفە دگرت. تەوهری دوێ ئەدەب د ئافەرا راستی و جوانیندا شەرفەدکەت. تەوهری سێی ل سەر لایەنی دیروکی و سیاسین ريفراندمۆ باشووری کوردستانی هاتییه ئیشین. تەوهری چواری ژ فەکۆلین باس ل چەوانیا پشکیشکرنا وئ روودانی و پەیا م و ینگیریا هۆزاشائان د پرسین نەتەویندا هاتییه دکەت. ئەگەرین هەلپارتنا بابەتی فەکۆلین بۆ هەندێ دزفرت کو قۆناغا هەشچەرخا هۆزانا دەقەری هیشتا ب دروستی نەکەفتیه بەر فەکۆلینان، ب تاییەتی زێ ژ ئالیی چەوانی و چەندایەتیا وینەکرنا روودانین گرنکین گریڤای چارەشێسی مللەتی کورد. هەروەسا گرنکیا وئ ژ گرنکیا قۆناغا مێزوویا وئ روودانا تیندا هاتییه روودان دەهیت، چونکی گریڤانەکا ب هیز د ئافەرا مێزوو و سیاسەت و ئەدەبیدا هەیه. ل قێری پرسا د ئی فەکۆلینیدا دەهیتە ئازاراندن ئەو: ئەری هۆزاشائین کورد هەتا چ رادە شیا به فی ئەری بگرییت؟ ژەر گرنکی

و كارتىكرنا فى قۇناغا مېژووې و روودانېن وى ل سەر تاك و مللەقى كورد؛ مە دىقيا بزانن سەرەدەرىكرنا ھۇزاشانېن كورد پېن دەقەرا بەھدىنان ل گەل وى روودانېن ل دووھ ئاستى گرنىكيا وى بووې؟ نەرى ھۇزاشانېن دەقەرى خوە ل پىرسېن گرنىكېن فى قۇناغى كرىنە خوەدان؟ ئارمانجا فەكۆلىنى ژ بۇ سەلماندا ئەوى راستىي يە كۆ ھۇزانا ھەقچەرخ يا دەقەرا بەھدىنان نە ب تى تۆمارا ھەست و ھزر و دەروونى ھۇزاشايە، بەلكو تۆمارا ھەست و ھزرېن گەل و ولەتەككە و ل ھەمبەر دۆز و داپىشېن گەلنى كوردستانى و مەرقايەتېيى خوە ب بەرپىرس زانېيە.

1- پەيوەندى د ناھەرا ئەدەب و سىياسەتدا

ھەرچەندە ئەدەب و سىياسەت خوەدان دوو تايەتمەندىيېن جودانە و بى رادە ھىشكاتيا سىياسەت دوورە ژ ھەست و سۆز و نەرماتيا نانا تىكستېن ئەدەبى، لى ل داوېن واقعە دېتە ئەگەرى كۆمەكرنا ھەردوويان و كاريگەرى و كارتىكرنى د ناھەرا ھەردووياندا دروست دكەت. دەيتە گۆتن ((پەيوەندى نيوان ئەدەب و سىياسەت كاتىك دېتە ئاراو، كە چەمكى ئەدەب بە دەرووبەر و واقعە سىياسەت كەيەو بەستېنەو... بەو پېنە سىياسەتېش بە ھەموو ئەو بىر و چالاككە مەرقايە دەوتىت كە پەيوەستى بە رېكخستى سىستەم و دەسلەت و بەرپەردى كاروبارى مەرق و شىتووزى حكومەرانىو. كەواتە لوتكەى ئامانچى كاركرنى ھەردوويان مەرق، لېرەو پەيوەندى نيوان ئەدەب و سىياسەت دېتە ئاراو))¹. ژ ئالىيەككە سىياسەت و روودانېن سىياسى كارتىكرنى ل سەر جىككى دروست دكەن و د نانا ئەدەبدا رەنگەدەن، ژلايەككى دېتە ئەدەب ب خەيالكرنا روودانېن سىياسى دووبارە كارتىكرنا خوە ل سەر سىياسەت و جىككى دروست دكەت، چونكى ((ئەدەب ژ مەرقى يە و بۇ مەرقى يە))². ل گەل فى يەككى ژى ئەدەب پەرسىسا سەر ژوو فەككرنا بووېرىن نانا جىككى يە ب شىتوەككى ئەدەبى و دووبارە ئاراستەكرنا وانە بۇ مەرقىن نانا جىككى. فېنجا ئەو بووېر چ جىككى يان نەتەوى يان سىياسى... ھتە بىن. لى دەربارى سىياسەت ئەم دكارىن د فى پېنەسەيدا روھتەر بکەين كۆ ((سىياسەت يانى بەرپەردى كاروبارى ولات و چاودىزى كاروبارى ناوخۇ و دەروەى ولات و چارەسەرى كىشەى خەلک و خۇ بەخواونى خەلک زانېن))³. لى رەنگەدانا سىياسەت د نانا ئەدەبدا ژ فى پېنەسى بەرفەرەترە و تۆرەفانان ب شىتوەككى كۆيرتر سىياسەت د بەرھەمىن خوەدا بەرجەستەكرنە.

دەربارى پەيوەندى د ناھەرا ئەدەب و سىياسەتدا دەيتە گۆتن كۆ ((خالى يەكانگىرى و مەسەلەى ناوكونى نيوان سىياسەت و ئەدەب ھەمان بابەتە كە مەرق و ژانە، خۇشيان لە بنەرتدا وەكو دوو دياردە لە كۆمەلەو ھەلدەقولىن و لە كۆمەلىش دا بە ئامانچ دەگەن، بۇيە نايىت ئەدەب و سىياسەت وەكو دوو مەسەلە و دوو جىيانى جياواز و لىك دابراو سەير بکرىن))⁴. سەرەراى كۆ دوو جىيانىن جودا نېن، لى نايىت وەھا زېدەرۇبى ژى د وى پەيوەدىا د ناھەرا ئەدەب و سىياسەتدا بېتە كرن تا بگەيتە وى رادەى كۆ ئەدەب بگەيتە د خزمەتا سىياسەتدا يان بەروفاژى؛ چونكى لۆژىكى نېنە ئەف بىر بارە ب سەر ئەدەبىياتدا بېتە سەپاندىن. ھەر شىسەرەك خوەدى بىر و ئايدۆلۇز يايەكە و ل گۆرى دېتن و مەيلا وى يا سىياسى، ئەف بەلانە دەيتە گۆرىن. لى ((ئەگەر ھەموو شىتېك ئايدىال بى، ھەلبەت ئەركى شاعىر خەباقى سىياسى نې، بەلام تا ئەو دەمەى بى دادى ھەيە شاعىرى راستەقىنە ھەقى نېە خۇى لەو خەباتە بە دوور بگىرى، بەلكو دەقې لە ناوەرەستيا بى و داکۆكى لە كەلەپوورە مەنەوېەكەى بكا))⁵. ھەرەسا گەلەك جارار ژىنگەھ و كاودان بىرارى ل سەر ئاراستەيا گوتارا بەرھەمى ئەدەبى ددەن.

د ھۇزانا ھەقچەرخا كوردېدا ب تايەت ژى د وئەكرنا روودانېن سىياسىيېن پىشتى سالا 2014 يدا پىگىريا ھۇزاشانان ب پىرسېن نەتەوېى و چارەقېسى پتر ھاتىيە بەرجەستەكرىن ب بەراورد ل گەل قوناغېن دى پېن ئەدەبى؛ ئانكول دويف قوناغى و گھۆرىنا پىرسېن سىياسى، ئەدەب و دېتېن تۆرەفانان ژى ھاتىنە گۆرىن. د فى فەكۆلىنىدا دى روودانا رېفراندۇما باشورى كوردستانى د نانا ھۇزانا ھەقچەرخا دەقەرا بەھدىناندا ئىخېنە بەر شەرقەكرنى.

2- ئەدەب د ناھەرا راستى و جوانىيىدا

ئەدەب رەنگەدانا وى چاخىيە كۆ د ناھە ھاتىيە ئافراندىن و دكارىت ھەر ھزرەككى يان روودانەككى ب شىتوۋەككى ھونەرى د ناف خوەدا ھەمبىز بکەت. جىيانا ئەدەبى ھند يا مەزنە كۆ جىي ھەموو بابەتەككى د ناھە ھەيە، قىسەر بىن ئازادە ل سەر چ بابەتەككى دىقستىت. (جۆرچ لوكاش 1885-1971) رەخنەگرى مەجەرى دەما فەكۆلىنى ل سەر ئەدەبىياتى دكەت و پەيوەندىيېن ئەدەبى ب كۆمەلگەھىفە شەرقە دكەت، دگەيتە ئەوى ئىجامى كۆ ((ئەدەب رەنگەدان و نمايشكرنا ژيانى يە))⁶. واتە ھەموو ئەو روودانېن د ژيانىدا روودەن؛ سەر ژ نوو و ب شىتوۋەككى ھونەرى دنافا تىكستى ئەدەبدا بەرجەستە دىن. چونكى ھۇزافى شىيان ھەنە جىيانەكا خەيالى ژى ب ئافرىنىت و ب ئەوى رېكى خاندەقانى بەرەف ھزركرنى ل دۆر جىيانا واقىيە بېت. روودانېن نانا بەرھەمىن ئەدەبدا چ د واقىيە بىن يان ژى خەيالى، ل دەف ھۇزاشانېن نەمساوى (ئېرىش فرېد 1921-1988) گرنىك نېنە، ل دەف وى (گرنىك ئەو جوان بىقىسېت)⁷. مەرەم ژ ئەوى جوانىيا فرېدى، شىتوۋى دارشتنى و ئالىي ھونەرىي تىكستى ئەدەبىيە. كەواتە ل گەل پىشكېشكرنا راستىيى ((ئەركى ئەدەب بىرىتيە لە جوانكردى وئەكانى واقع، نەك پىشاندىنى وەكو خۇى))⁸. ب فى رەنگى ژى زمان ئالافى بەر دەستى تۆرەفانايە. ئەو

د وئەكرنا روودانين راستيئين ناقا ژيواريدا پتر ژ ديروكثيس و بياقين نه ئەدەبى؛ خوەدان ئازادينه و دكارن ب ريكا ئەوى زمانى؛ ھونەرمەنديا خوە د ناقا تيكستيدا ديارىكەن، لى ب وى رەنگى كۆ جوانكارى و داهينانا ھونەرى كارىگەرپى ل پەياما ھۆزانى نەكتە.

(مارتن ھايدگەر 1889-1976) د گوتارا خوە يا ب نائى (كارى ھونەرى و راستى) يندا گوتىيە: ((لە كارى ھونەرىدا روودانى راستى ھەيە))⁹، واتە ئەو جىپانا ھونەرى و خەيالى يا ژ ئاليين تورەفاناشە دەيتە ئافراندين، پرە ژ روودانين راستى (حەقىقى)، لى شىوازى ھەندىنى و ب ھونەرىكارنا ئەوان راستيان؛ جىپانەكا دى ژ بۆ تيكستى ئەدەبى دروستكرىە. ب باوھرا ھايدگەرى (جەوھەرى ھونەرى ھەندىنە. جەوھەرى ھەندىنى ژى دامەزراندنا راستييين يە)¹⁰. و ئەو ھەندانا ل دەف ھايدگەرى ديتە ئەگەرى دامەزراندنا راستييين، ھەر ھەمان ھەندان ل دەف رەخنەگرى مسرى (دكتۆر محمەد مەندور 1907-1965) ب خالا دەستپىكا جوانيى د بەرھەمىن ئەدەبىدا دەيتە دانان. ب گوتنا وى ((ھەموو گوتنەك يان ھەركە ب ئەدەبىيات ناھيتە ھەمان، بەلكو ئەدەبىيات ب گشتى و ھۆزان ب تايەبە ب تايەتمەنديەكا سەرەكى ژ گوتنن ئاسانى دەيتە جوداكرن ئەو ژى نرخ و ھايى وى يىن جوانيى يە، ئەفە ژى ژ تايەتمەنديين شىوھى دەريپنا ئەدەبىيە سەرھەلدەت))¹¹. كەواتە جوانى يا تيكستين ئەدەبى برىتيە ژ شىعريەتا وى، شىعريەت ژى تەشتەكى سەروشتى نىنە كۆ بخو ھەيتە د ناقا تيكستيدا؛ بەلكو گرڭداى زانايى و سەربۇرا داهينەرى يە. چونكى ئىسەرى خوەدان سەربۇر و بەرھەدار ژيوارى وەكو خوە ھەنگەزىتە ناقا تيكستى ئەدەبىدا، بەلكو سەرزىنو راستى و روودانين ناقا ژيوارى وئە دكەت و ھەست و سۆزىن خوە يىن دەروونى و ھەلوئىستين خوە يىن جىكاى و سىياسى ل سەر زىدە دكەت. ب ئەفە يەككى ژى ئەو ژيوارى ب رەنگەكى جوانتر و رەنگىتر نىشان ددەت.

ژەر ديروك و كەفانتيا ھۆزانى؛ ئەف ژانرە پتر ژ ھەموو ژانرىن دى يىن ئەدەبى پىشكەفەيە و گەلەك قۇناغىن وەرچەرخان و گۆرىنى ب سەر دا دەربازبووینە. ژ ئاليين رەخنەگەران ژى گەلەك مېتودىن رەخنەى ژ بۆ شەرقەكرنا وان تيكستين ھۆزانى ھاتىنە دانان كۆ گەلەك ژ وان مېتودان ئاليين دەرقەى تيكستى دكەنە بناغە ژۆ شەرقەكرنا روودانين ناقا تيكستى ھۆزانيدا، ھەندەك ژى پىشەستى ب ھەبوونا داهينانين زمانى و جوانكارين د تيكستيدا دكەن. ئەف ھەردوو لايەنە ب ھەقرا دىنە ئەگەرى ئافرانندا تيكستەكى ئەدەبى ب ھىز. ئىسەر و ھەكۆلەرى كورد (كەرىم شارەزا 1928-...) د ئەف بيافیدا دېژىت: ((جوانى لە ئىو دىرە شىعەرەكانى شاعىرى داهينەر ھۆكارى پتەوكردنى ناوەرۆكى ھۆنراوہى و شاعىر لە رىگەى داهينانى نوێو جوانى لە روخسار و ناوەرۆكى دەفەكەيدا دەخولقینى))¹². ب ئەف داهينانى ژى تيكستى وى وەكو تيكستەكى ئەدەبى دەيتە دانان. ھەروەسا ھۆزاشانى رۇمانسيى فەرەنسى (ئەلفرىد دى مۇسى) پەيوەنديا ھۆزانى ب راستى و جوانيىقە پتر روھن دكەت و دېژىت: ((ھەموو راستيىەك جوانيە و ھىچ جوانيەكەش بە بى راستى نايى))¹³. دى مۇسى ئاليين ھونەرى نەكرە بناغەىن دروستكرنا جوانيى د ھۆزانيدا، بەلكو راستى كرىە بناوشى ئافاكرنا جوانيى. لى رەخنەگرى عەرەب (نەجىب عەقىقى 1916-1982ز) پىنچەوانەى ئەف گوتنى ھەردكەت و د پەرتوكا (من الادب المقارن) دا گوتىيە: ((نە ھەر راستيىەك د ھۆزانيدا جوانە و نە ھەر نە وەبىيەك ژى كرىتە، بەلكو ھەندەك باشى و راستى ھەنە، نە جوان، د ھەمان دەمىدا ھەندەك نە وەبى و خراى ژى ھەنە كۆ پرڭ ژ جوانيى))¹⁴. ل قىرى بۆ مە ديار ديت كۆ جوانى ئىك ژ تايەتمەنديين سەرەككىن ھۆزانىيە، لى ئەفە وى يەككى ناگەھىنيت كۆ ژيوار و روودانين ژيانى ژەر ئاليين جوانيى ھەيتە پىشەگۆھىخست، بەلكو ھۆزاشانى خوەدان سەربۇر دىت ئەف بەلانسى رابگريت، ھەم ھۆزانا وى رەنگەدانان راستييين ناقا ژيوارى يىت، ھەم ژى داهينان و ئافراندىن د بياقى ھونەرىيا ھۆزانيدا بکەت. د رەخنەيا ئەدەبى ژىدا ھەردوو تىورىن رەنگەدانى و داهينانى ھەكۆلنن خوە ل سەر تيكستى ئەدەبى ھەردوو لايەنە بناغە دكەن. تىورا رەنگەدانى ھەكۆلنن د بياقى بەرجەستەبوونا ژىنگەھ و روودان و ئاليين دەرووبەرى ئىسەرى د تيكستى ئەدەبىدا دكەت. ھەروەسا تىورا داهينانى ھەكۆلنن ل داهينانين ھونەريين تيكستى ئەدەبى دكەت. ئەوان داهينانان كۆ ھۆزاشان ب ريكا زمانى د تيكستى ئەدەبىدا د ئافرىت.

3- ريفراندۇم سەرخوەبوونا باشورى كوردستانى

ل ھەن سالىن دووماھىي ھەندەك روودانين مەزن ل ھەفەرى پەيدا بوون و ئىراق و ھەرنيا كوردستان د قۇناغەكىدا دەربازى قۇناغەكا دى بوون، ئىك ژ وان ژى ريفراندۇم سەرخوەبوونا ھەرنيا كوردستان بوو كۆ كارتىكرەكا مەزن ل جىوۇلييتىكا كوردستانى و ژيان و ژيارا تاكى كورد كر. د ھە پىشكىدا دى ريفراندۇم ب گشتى و ريفراندۇم باشورى كوردستانى دەينە نياسين.

3-1 ريفراندۇم وەكو زاراف و تىگەھ و پىناسە

ريفراندۇم وەكو زارافەكى سىياسى ھەي خوە دناف گەلەك زمانين جىپانيدا كرىە. كوردان دوو زاراف، ئەف بىانى referendum و ھەروەسا زارافى لىكدايى "گشتپرسى" ژى بكارىنباينە. ھەردوو پەيقىن (گشت) و (پرسى) ھاتىنە دروستكرن كۆ ب رامانا گشتاندنا پرسىارەكى ل سەر دەنگەدان دەيت. د زمانى ئىنگلىزىدا دېژنە گشتپرسىين (referendum) كۆ ((وشەى ريفراندۇم لە بنەرەتدا لە وشەى لاتىنى refero, referenda كە بە ماناى (گەرانەوہ بۆ) وەرگىراوہ و وەك ئامرازىكى راستەوخو بە بەشدارپىكردى خەلەك لە برىاروہرگرتندا ئامازەى بۆ دەكرى))¹⁵. د فەرھەنگا ئۆكسۇردا ئەف زارافە ھاتىيە شەرقەكرن كۆ ((دەنگدانەكا راستەوخوہى ژ بۆ پرسىارەكا سىياسى ژ لايى خەلەكە))¹⁶. لى ل دەستپىكى زارافى ريفراندۇمى ھەلگىرى ئەف رامانى نەبوو، بەلكو ((د بنەرەتدا دىياقى رەزامەنديا مەرجىن نوونەرىن ھۆكۆمەتى د فیدراسىوئا ئەلمانيا و

سوېسرا يا كەڤندا دهاته بكارئېنان، لى پاشان رامانا ئەوئ هاته گھۆرىن بۇ ھەركارەكى كۆرەنمەندىا گەلى بھىت))¹⁷. ھەروەسا (د زمانى فەرەنسيدا ل ھەمبەرى گشتېرسىيىن زارافى (referendum) و د زمانى ھەرەبىدا زارافى (الاستفتاؤ) ھاتىيە بكارئېنان)¹⁸. ريفراندۇم ۇلاىن ئىكەھىقە ((دەنگدانا خەلكىيە د دەولەتتىكىدا ئان د يەكەپەكا سىياسىدا ل سەر پىشنىاركرنا سىياسەتەكا دەستىشاشكرى ئان زى ل سەر پەسەندكرن ئان راستشەكرنا دەستورى، دىت دانا برىارى ب رىكا ريفراندۇمى ئىلزامى بىت))¹⁹. ل گورى بۇچوونا (بورھان ياسىن)ى زى ريفراندۇم برىتى يە ژ ((ھەلېژاردنى راستەوخۇى وەلاى پرسىيارىك لە لاىەن خەلكىيەكەو لە سەر مەسەلەپەكى دىارىكرارو.. بۇ ئەوئى بزانىت خەلكىك چىيان دەوئ، يان چ جۆرە وەلامىكىان ھەيە بۇ پرسىيارىك))²⁰. دىت ئەو پرسا دكەڤىتە بەر بۇچوونا وەلاتىان، پەيوەندى ب ژيان و ژيار و چارەنقىسى ئەوان ب خوەفە ھەيىت، لەورا د ئەفى يىفايدا بۇچوونا وەلاتىان وەكۆ لىقەگەر (المرجع) ۇلاىن دەستەلەت و ئالىيىن برىاردەرەفە پشئەستەن ل سەر دەھىتەكرن. ھەروەسا پترىا جازان د ريفراندۇمىدا ب تەئى دوو بژاردە ل بەر دەستى دەنگەران ھەنە، ئەو زى (بەلى) و (نەخىز) ھە ب ھەمان شىوہ د فەقى دەستورىدا زى ھاتىيە ((د ريفراندۇمىدا بابەتەكى گشتى ئاراستەى گەلى دەھىتە كرن ژ بۇ ھەرگرتنا بۇچوونا ئەوان دناقبەرە بژاردەپىن رازىبوون و نەرازىبوونىدا))²¹. ل داوئى زى برىار ل دووڤ 1+50 ژ سەدى يا ئەنجامى دەنگدانى د ريفراندۇمىدا دەھىتە دان.

رېفراندۇم پىنگاڤا ئاشتىانەيا بەرجەستەكرنا مافانە، ھەروەسا ((ئەو ھەنگاۋە سەختەيە كە رىگا دوور و درىژەكان كورت دەكتەوہ و بەرەستەكان ھەلدەتەكىنى، چونكە لە ريفراندۇمدا ھەمو گەل بە زمان جوان قسە دەكا))²². ريفراندۇم ژ رووئى پابەندبوون ب ئەنجامىقە دىتە دوو جۆر، ((يەكەمىان ريفراندۇمى پابەندكار: واتە دەئى سەرچەم دەستەلاتە گشتىيەكان و ھاولاتىيان بە ئەنجامەكانى ريفراندەم پابەند بن و جىيەجىيە بكن))²³. ريفراندۇمدا دەرەكەفتنا برىتانيا ژ ئىكەتيا ئەوروپا يا كۆل خىزىرانا 2016 ھاتىيەكرن نمونەيە بۇ ئەفى يەكى. جۆرى دووئى زى ريفراندۇمدا راوئىكارىيە، واتە ((ئەنجامەكەى بۇ ھىچ لاىەك و دەستەلاتىيى گشتى پابەندكار (ملزم) نى، بەلام دەرەك ئىلاىەن دەسەلاتى راپەراندن يان ياسادانانەوہ بە ھەند وەرىگىرى))²⁴. ريفراندۇمدا سەرخوہبوونا باشوورى كوردستانى يا ئىلۇنا 2017 زى نمونەيە بۇ ئى چەندى. د دىرۇكىدا ريفراندۇم د گەلەك يىافاندا ھاتىيە ئەنجامدان، لەورا ريفراندۇمى زى جۆرىن خوە ھەنە و ھەكۆ (رېفراندۇم دەستورى، رېفراندۇم سىياسى، رېفراندۇم مىلى، رېفراندۇم برىاردانا مافى چارەنقىسى). ريفراندۇمدا كۆل باشوورى كوردستانى ھاتىيە كرن ژ جۆرى ريفراندۇمدا برىاردانا مافى چارەنقىسىيە.

2-3 ريفراندۇم سەرخوہبوونا باشوورى كوردستانى*

د دىياجەيا دەستورى ئىراقى ئىن سالا 2005ئىدا ھاتىيە ((پابەندبوون ب ئەفى دەستورى دى ئىكەتيا ئازادانەيا گەل و ئاخ و سەرورەى يا ئىراقى پارىزىت))²⁵. ل سەر ئەفى بنەمىي دەستەلاتىاريا ھەرنىا كوردستانى، دەستورى ئىراقى وەكۆ گەرەتتەيەك ژۇ پاراستنا مافىن خوە ب تايەقى و گەلى ئىراقى ب گشتى بكارئېنا، چونكى (15 نوونەرەىن سەر ب لىستا كوردستانىقە د كۆمىتەيە ئىشنىنا رەشئىسى دەستورى ئىراقى فیدرالدا پشكدارىبون)²⁶ و شىان پترىا ماف و خواستىن گەلىن كوردستانى د رەشئىسى دەستورىدا جىگىرىكەن. ھەر ئەفە زى ئەگەرئ پشكدارىيا كوردان بوو د ئافكارنا ئىراقا نوودا، لى پشتى 9 سالىن ھكۆمرانىي ھەرنىا كوردستانى ھەست ب پەراوئىزكرن و پىشلىكرنا مافىن خوەپىن دەستورى كر؛ چونكى ل سالا 2014ئى پەيوەندىيىن ھكۆمەتا ئىراقى و ھكۆمەتا ھەرىئى بەرەف ئالۇزىيى چوون. د ئەوئ سالىدا ((شىعەيان ب گشتى وەھا ددىت كۆ دەستەلاتىن ھەرنىا كوردستانى پترە ژ ھەرىمەكا فیدرالى و د كداردا مىنا دەولەتەكىيە د ئاف دەولەتەكادىدا، لەورا برىارا پرىنا بەشە بودجەيا ھەرنىا كوردستانى د بودجەيا گشتى يا ئىراقىدا ل سالا 2014ئى ھاتە دان و شىانن دارايى يىن ھەرىئى ھاتە سنورداركرن دگەل ھۆمارەكا سزايىن دى))²⁷. ژ رووئى ئىمناھىئە زى ھەرنىا كوردستانى د سەنگەرەكى بەرفرەھى دزى داعشىدا د شەرىدا بوو. د ئەوئ دەمىدا مژارا ريفراندۇمى و سەرخوہبوونى ل سەر زارى سىياسەتقان و جادە و مەدىا كوردى دھاتە باسكرن. ل سەر ئى يەكى (مەسعود بارزانى) سەرۇكى وى دەمى ئى ھەرنىا كوردستانى دىئىت: ((ھەموو ئەو پىشلىكارىيە دەستورىانەى رووياندا ل گەل پىشلىكردى رىكەوتەكان و تىكچوونى تەوافووق لە ياسادانان و نەمانى تەوازوون لە دامەزراوەكانى دەولەت و برىنى بودجە و گوشار ھىنان بۇ كوردستان، وای لە ئىمە كۆد بگەين بەو باوہرى كە ئىمە لە دەولەتى ئىراقى دووای 2003 شەرىك نىن و لە داھاتووشدا بە شەرىكان نازان، بۇيە دەئى بە دووای چارەدا بگەرىن))²⁸. ئىنگومان ئەو چارەسەر زى ھزركن بوو د ريفراندۇم سەرخوہبوونا ھەرنىا كوردستانىدا.

سەرەراى پىشلىكارىيىن دەستورى و شكەستنا سوپايى ئىراقى ل ھەمبەرى داعشى و كۆترولكرنا دەفەرىن كوردستانى پىن دەرفەى ئىدارەيا ھەرىئى ۇلاىن پىشمرەگەشە، ل دووڤ ياسا و پرنسپىيىن ئاف نەتەوہىي زى ھندەك پىشەر ژ بۇ راگەھاندنا دەولەتى ھەنە، ئەو زى (ھەر وەلاتەكى خوەدان ئاخ، سنور، خەلك، دەستەلەت، سەرەخۇى و سەرورەيا خوە بىت، دى ب دەولەت ھىتەھۆمارتن. ئىنگومان ئەف ھەر چار پىشەرە ل ھەرنىا كوردستانى پىن ھەين و ب تەئى راگەھاندنا دەولەتى و جوداكرنا نەخشەين وئ ژ ئىراقى دىمىنىت)²⁹. ئەقان ھەموو ئەگەر و بنەمايان رى خۇشكرن كۆل ((روژى 7ى 6ى 2017، ھەفدە حزب و لاىەنى كوردستانى، كە نوئىنەرايەتى ھەموو پىنكەتەكانى كوردستانىان دەكد، لە كۆبوونەوہەيكدا بە سەرپرەشتى سەرۇك بارزانى، برىارىاندا روژى 25ئى ئىلولى 2017، ريفراندۇمى سەرەخۇى لە ھەرىئى كوردستان و ناوچە كوردستانىيەكانى دەرەوئى ئىدارەى ھەرىم بەرىوہ چىت))³⁰. ھەروەسا ھەر د ئەوئ كۆمبوونىدا برىار ھاتەدان (جشقاا بلندا ريفراندۇمى)** ھىتە پىنكىنان. روژەك پشتى ئەوئ

بريارى ژى (مەسعود بارزانی) سەرۆكى ئەوى دەمى يى ھەرنىا كوردستانى نامەكا فەكرى ئاراستەى گەلى ئىراقى كر و تىدا راگەھاند: ((ماڤى برىاردانى چارەنوس، ماڤىكى شەرى گەلەكەمانە و بە پشت بەستى بە ھەموو ياسا و پەرسىيە ئىتەتەتەوى و نشتىيانىيەكان، گەلەكەمان لەم ماڤە پاشكەز نايتەتەوى))³¹. دەرئەنجامى ئەڤى برىارا سەركردايەتيا سىياسى يا ھەرنىا كوردستانى كارڤەدانىن مەزن پەيدان بوون.

ل سەر كارتا دەرگەدانان رىڤراندۆمى پەرسىارا ((نايا دەرەتەوى ھەرىي كوردستان و ناوچە كوردستانىيەكانى دەرەوى ئىدارەى ھەرىم بىتە دەولەتتىكى سەرەخۆ؟))³² ھاتە ئىسىن و دەرگەدانان ل 25 ئىلۇنا سالا 2017 ب بەرسقا (بەلى) يان (نەخىر) پەشكەدارى پەرسى كر. پەشتى سى رۆژان ژ رىڤراندۆمى، كۆمىسۆنا بلندا سەرەخۆيا ھەلېژارتىن و راپرسىيان ل ھەرنىا كوردستانى راگەھاند كو (پالېشت ب خالا (6) ئى ژ برگا (1) ئى ژ مادەيا (6) ئى ژ ياسايا ھەمارە (4) يا سالا (2014) ئى يا كۆمىسۆنا بلندا يا سەرەخۆيا ھەلېژاردىن و راپرسىي، جڤانا كۆمىسارىان ئەنجامىن دووماھى و فەرمى يىن پەسەندەكى رادگەھىنىت كو ژ سەرجمەى 3,085,935 دەرگىن درووست، ب رىژا 92.73% دەرگىن (بەلى) بوون و 7.27% دەرگىن (نەخىر)*** بوون)³³. د ناڤخوھە ھەرنىا كوردستانىا پىشوازيەكا مەزن ل ئەنجامىن رىڤراندۆمى ھاتە كر. سى سالان پەشتى رىڤراندۆمى (مەسعود بارزانی) كو سەرەپەشتىا وى پەرسى دەر، د پەرتوكەكىدا دىژىت: ((رۆژى رىڤراندۆم رۆژى گەل و رۆژى ھاوالاتى و رۆژى تاكى كوردستانىان بوو. لە دەرگەدانەكەدا ئىتر كەس دەرگى بە كەس و لاپەن نەدا. ھەموويان دەرگىا بە خۇيان و ولەتەكەيان دەدا. دەرگىان بە يەكتر و بە نەوەكانى داھاتوو و چارەنوسىيان دەدا. ئەمە خۆى لە خۆيدا درووستبوونى رۆجىكى ھاوېەشى نشتىيانى و ھاودەنگى بوو لە ناو ھاوالاتىيانى كوردستاندا))³⁴. لى كارڤەدانىن ولەتەن ھەرىي ب گەشتى و ئىراق ب تايەتقى، توند و دژوار بوون و د ئەنجامدا دۆرىتچىن سىياسى و ئابورى**** ژى پەيدا بوون. ژ بۆ ئاسايىكرنا رەوشى ژى حكومەتا ھەرنىا كوردستانى ب (سەركنا ئەنجامىن رىڤراندۆمى و دەستپىكرنا دانوستاندانان ل دووڤ دەستورى ئىراقى)³⁵ گھۆرىنەك د ئەوى رەوشا ئالۇزدا دروست كر.

4- وىنەكرنا روودانا رىڤراندۆما سەرەخوھوونا باشورى كوردستانى د ھۆزانىدا

ل 25 ئىلۇنا سالا 2017ئى رىڤراندۆما سەرەخوھوونا ھەرنىا كوردستانى و دەرڤەرىن دەرڤەى ئىدارەيا ھەرىي ھاتەئەنجامدان. بىگومان پەرسەكا چارەئىسى و برىاردان ل دۆر راگەھاندانا دەولەتا سەرەخوھە بەرى كو خەونا سىياسەتڤان و شۆرەشگىران بىت، ئىك ژ خەون و ھىڤىن ھۆزاشانان بوو. رىڤراندۆما باشورى كوردستانى ژى ل دەف ھۆزاشان ب چاڤەكى مەزن و روودانەكا گرنگ و دىرۆكى ھاتىيە تەماشەكرن. دى گرنگترىن روودانىن گرڤىدا رىڤراندۆمى رەنگەھانا وان د ھۆزانا ھەڤچەرخا دەڤەرا بەھدىندانان ل خوارى شۆڤە كەين.

((ھۆزاشان سەلمان شىخ مەمى) د ھۆزانا (ڤەدان)دا كو د ھەڤىن بەرى پەرسەيا رىڤراندۆمى ئىسىيە و د بانگەشەيا رىڤراندۆمىدا د گەلەك ئاھنگ و چالاكىندا ئەو ھۆزان بۆ جەماوهرى خواندىيە. ئەو د پارچەيەكا وى ھۆزانىدا رەوايەتیی دەرەتە برىارا ئەنجامدانان رىڤراندۆمى و دىژىت:

((نە مە ئاڤا كەسى گرتيە

نە مە ناننى كەسى خارپە

ئەڤە ئاڤ و ئافىت مەنە

ئەڤە چيا و گوندىت مەنە

كەس نەشیت رىكى لمە بگريت

ئەم خودانى ڤى ئاخىنە

ڤى سەرەڤى

سەد جار بەلى....

بۆ دەولەتتى))³⁶

ئەڤ ھۆزانا خوەدانا ئەوى پەيامىيە كو چەوا ولەتەن دى د رووېەرەكى جوگرافىدا كيانەكى سىياسىي سەرەخوھە بۆ خوە دروستكرىنە، ب ھەمان شىوھ گەلى كوردستانى دخوازىت ل سەر وار و جەين خوە يىن دىرۆكى دەولەتەكا سەرەخوھە راگەھىنىت، بىي كو دەستدرىژىي بکەتە سەر سنور و ئاڤا ھىچ ولەتەكى. ھۆزاشان بەرىا ئەنجامدانان رىڤراندۆمى ب 10 رۆژان ئەڤ ھۆزانا ئىسىيە و خواستىيە دەرگى وى ژى بىتە نامەيەك ژ بۆ وان مللەت و ولەتەن دژايەتيا رىڤراندۆمى دكەن. ھەر چەندە ھۆزانا وى ژ ئالىي زماڤىڤە زۆر ب سادەى ھاتىيە ئىسىن، لى خواندەڤان دىنەك ئامازەين ڤەشارتى ل پەشت وان پەڤان بىين. ب رىكا دەرپىنن (ئەڤە چيا و گوندىن مەنە) و (ئەڤە ئاڤ و ئافىت مەنە) دياردەكەت كو ئەڤ وەرە ولەتى كوردانە، چونكى ھەر چەندە ناڤى كانى و چيايىن كوردستانى ب كوردى بن، زمان و كەلتورى كوردان ژ يىن ەرەبىن پارىزگەھىن دى يىن ئىراقى جودابن، لى ل سەر ئاستى جىيانى دەولەتا ئىراق نوونەراتىيا ئەڤى سنورى جوگرافى دكەت. كەواتە بۆ تاپۆكرنا وان دەڤەران ل سەر ناڤى دەولەتەكى

ب نافي (كوردستاني)، ريفراندۆم چارەسەريەكا ديموكراسى و ناشتيانە يە. ھۆزاشان ژى نە ب تنى جارەكنى ل گەل فى چەنديە، بەلكو ب وینەين (سەد جار بەلى بۆ دەولەتى) قيايە پشەتەفانييا خوە ھەم وەكو تەك، ھەم ژى وەكو ئقنيسەر و ھۆزاشان دياركەت و رۆلى خوە د ئاراستەكرنا خەلكيدا بيبنييت. ئەم گەلەك ب روھنى كارتتيكرنا بەرجەستەكرنا پەيامنى ل سەر ئالينى ھونەرى و داھينانى د فى ھۆزاتيدا ديبين، ژەر كو ھۆزاشانى خواستينيە د ماومين رۆژين بەريا ريفراندۆميدا ئەوى ھزرى ئاراستەى خواندەفانى بكەت كو وەكو ھەموو مللەتین جياپانى گەلى كوردستاني ژى ئەو ماف ھەيە سەرخو ھەم، لەورا ب گەلەك ب سادەينى پەياما خوە دارشتينيە و كيمترين گرنكى ب ئىستاتىكا ھۆزاني دايە. وینەين (كەس نەشيت ريكى ل مە بگريت) و (ئەم خودانى فى ئاخينە) و (نە مە ئاخا كەسى گرتيە) و (نە مە نانى كەسى خارپە) و (ئەفە ئاخ و ئافيت مەنە)... ھتد. ب پەيڤين سادە و ب زمانى ئاخفتنا د نافەرا خەلكى ئاسايدا ھاتنيە ئقيسين و ھيچ مژداريەك تيدا ناھيتە ديتن كو بياڤى شروڤەكرنا و تىگەھشتين جياواز ل دەف خواندەفانى دروست بكەت. ھەروەسا ژلاين سينتاكسى و سيماتيكشە ژى گەلەك لادان و شكندين ياساين نەھاتنيە كرن.

ھۆزاشان (موئەيەد تەبەد) د ھۆزانەكيدا ب نافي (ريفراندۆم) كو پيشكيشى گەلى كوردستاني و كەتەلونياني ****كرپە؛ پەسنا ھيز و ئبرادەيا وان دكەت ل دور رژدبوونى بۆ دەستشەئنانا مافين خوە يين ھەبوونا دەولەتەكا سەريەخو:

((گەميا خۆ سۆت

ل ھەسپى خۆ سيار بوو و گۆت:

"گەر ئەف دنيايە ھەمى

ل من بيبتە ئاگر و بزۆت،

ئەز نە ل فى رى دەرەكەڤم

نە ژ پشەتا ھەسپى خۆ دادكەڤم"

كو بار كر))³⁷

د ھۆزاتيدا (گەمى) ب ئالافەك ھاتنيە دانان كو زوو كاروانى ناگەھينيتە ھىچى مەبەست، بەروفاژى وى ژى (ھەسپ) ب لەزاتيا خوە نافدارە و زووتر سيارى خوە دگەھينيت. ھۆزاشانى ريفراندۆم ب ريكەكا ب لەزتر ديتنيە ب بەراورد ل گەل ھندى ھەتا ولاتين زلھيز ل دور ئافاكرنا دەولەتا سەريەخويا كوردستاني ريكبەكەڤن و ل گورى ھەبوونا بەرژوونەنديان بريارى بدن. ژ بەرھندى ھۆزاشان بريارا ريفراندۆمى ب ويزەكە ناڤدەكەت كو گەلەين كوردستاني سەرەراى ھەموو دژايەتينيە ولاتين دەرەدور، ب مۆرالەكا بلند پشكدارى ئەوى پروسەين بوون. ل دەف ھۆزاشان گەلى كوردستاني ھەموو سويارين ھەسپى دەولەتبوونى بوون و دنگدانان وان د رۆژا پروسەيا ريفراندۆميدا بريارا وان يا دووماھيى يە و ئەو ل ھەمبەر ھيچ سزا و گەفەكى پاشقە نازفرن. وینەين (ئەز نە ل فى رى دەرەكەڤم) و (نە ژ پشەتا ھەسپى خۆ دادكەڤم) دەرپينە ژ رژديا گەلەين كوردستاني كو ئەو سويارى ھەسپى سەرخو بوونە و ئەو ريك و ريزازا وان گرتنيە بەرخو نا بەردەن و دى ل سەر بەردەوام بن. وینەين (گەر ئەف دنيايە ھەمى لمن بيبتە ئاگر و بزۆت) دەرپينى ژ كارڤەدانين دژوار يين ولاتين ئيقلى و دژايەتيا وان بۆ خواستا سەرخو بوونا گەلى كوردستاني دكەت. پاشان ھۆزاشانى ئقنيسپە:

((سەيىن سەر رى

ھار و گورچ بوون و

راست و چەپ

خۆ د دەلنگين وى وەرەر

ئەو ل سەر پشەتا ھەسپى خۆ ما

سا ژى

رەوين و كتەكا سۆلا وى پى ما))³⁸

بۆ دەرپين ژ ئەوان روودانان، ھۆزاشانى ئەو ولات و لاينين دژى پروسەيا ريفراندۆمى راوەستين ب (سەيىن سەر رى) نافكرپنە كو ل ھەمبەر كاروانى سەرخو بوونا كوردستاني (ھار و گورچ) بووينە. لى گەلەين كوردستاني (ل سەر ھەسپى خوە ما)ن و بەرەڤ ئارمانجەكا ديروكى و مەزن چوون. بۆ ئەفى چەندى ژى ھۆزاشانى مفا ژ گۆتەكا مەزنان وەرگرتنيە ئەو ژى: (سە دەرەيت، كاروان ب ريكە خوە دچيت) چونكى پشەتى خواستا سەرخو بوونى ژ لاين سەركرديەتيا سياسيا ھەريا كوردستانقە بريار ل سەر ھاتنيە دان و ل 25 ئيلونا 2017 پروسەيا ريفراندۆمى ل ھەريا كوردستاني و دەرەين دەرەقى ئيدارەيا ھەريى ھاتنيە ئەنجامدان، (ھەم حكومەت و پەرلەمانى ئىراق، ھەم ژى ولاتين ھەريى ب ھەموو رەنگان دژايەتيا ئەوى پروسەين كرن داکو گەل و دەستەلاتا ھەريا كوردستاني ژ ئەوى بريارى پەشجان كەن. ژ وان سزايان ژى،

سنور و ئاسمان ل سەر گەلین کوردستانى ھاتتە گرتن و دۆرینچەکا ئابورى و سیاسى ل سەر ھەرنیا کوردستانى ھاتتە سەپاندن³⁹. لى د ھۆزائیدا ئەفە ھەموو وەکو ئەوان سەیان ھاتتە ل قەلەم دان یێن ل دووڤ کاروانەکی مەزن د پەون و ھێرشى دەلنگین وان دکن. بەلى کاروانى ل سەر رێک و ئارمانجا خوە بەردەوام دیت و پەوینا سەیان رى ھېچ زیانەکی ناگەھیتتە ئەوئ ئارمانجى.

ھەروەسا ناجى تاھا بەروارى د ھۆزانا (پەياما سەرورەڤى) دا ئىسپىيە:

((من وینەپەك ژ برینا خویا ھەلفریای

ل پېجى دیموکراتیى وەشان

لى وژدانا یەكسان خوازان

وەكو پیدفقی قەد نە لئاند

لى رۆندكەك ژ چافى عەورگرتى

داپرا من وەریا و قەلەم رژاند

پەپھا بەلى

پیلانا سايكس پيكويا نوى ژيك ھەلوەشان⁴⁰))

د ريككەفتننامەيێن گريڤاى ب مافين گەلندا ھەر مللەتەكى مافى بریاردا ناچارەئىسى ھەيە. ھۆزاشان (ناجى تاھا بەروارى) ل گەل دۆزا گەلى خودیە و خەونا وىيە بگەھیتە ئەوى رۆژى كۆ وەلاتەكى سەرپەخە ب ئافى كوردستانى بېنیت. لى د ئەفنى پارچە ھۆزائیدا گومانى ل ئەوى دیموکراسیەتى دكەت كۆ بەرامبەر خەوین گەلین چچووك بۆ دامەزراندنا كيانى سیاسى رۆلى خوە ناينیت و ئالىگري وەلاتین زلھیز و داگیركەرە. د ئافبەرا گەلین بى ھیز و گەلین زلھیزدا ھېچ یەكسانىيەك نینە و دیموکراسیەت ب تنى دروشمە. ھەروەسا رەخەیان ئاراستەى جفاكا ئىفدەولەتى دكەت كۆ ل گەل بریار و ريككەفتننامەيێن خوە راست نین، بەرامبەر برینى گەلین كوردستانى و قوربانین ريك سەرخرەبوونى ئەو ھەموو بریار و ريككەفتن سەر كاغەزى ب درەو نادكەت و وەلاتین زلھیز رى ب بى وژدان وینە دكەت، چونكى وان مافى سەرخرەبوونا گەلى كوردستانى و شەھید و قوربانین ئەوئ ريكى ل بەر چاف وەرنەگرتیە و وژدانا وان رى ل ھەمبەر وان قوربانینان نە ئىسپى. پاشان ھۆزاشان ھاتتە سەر پشكداریا تەخ و چينین جفاكى كوردستانى د ريفراندمیدا و ل ژیر ئافى (داپرا خوە) دەرپى ژ وان دەنگەران كریە كۆ د رۆژا دەنگدانیدا دەنگى وان (بەلى) بۆ سەرخرەبوونا ھەرنیا كوردستانى و دەفەرین دەرفەى ئیدارەیا ھەرىجى بوویە. د ھەزا ھۆزاشانیدا ريفراندم بوویە دیکۆمىنتەك و كارتىكرنا خوە ل سەر ريككەفتن دىروك و ئايندەیا گەلى كوردستانى ھەيە. ژ بۆ دىروك (ناجى تاھا بەروارى) ئافى ريككەفتناما (سايكس - پيكو) د ھۆزانا خوەدا ئىنايە كۆ بوویە ئەگەرى پارچەكرنا كوردستانا مەزن و ناسنامەیا كوردستانىبوونى ژ دەفەرین كوردى وەرگرتیە و ناسنامەیا چاردەولەتین دى ب سەر نەخشەیا وان بى جوگرافى سەپاندیە. بەروارى گەشپنە كۆ ئەنجامین ريفراندم دى ئايندەیدا دى ئەوى ريككەفتنامى ھەلوەشپنیت و شاشیا وان وەلاتان بەرامبەر گەلین كوردستانى شەرمەزاركەت. ھەروەسا ژۆ ئايندەى رى ئەنجامین ريفراندم چەكەكى ب ھیزە د دەستى ئشپن بېت ژ بۆ دروستكرنا دەولەتەكا سەرپەخە. ھۆزاشانى زمانەكى سادە و روھن بكارئنايە و فیايە ب پەياما خوە بگەھینیتە ھەمى خواندەفان. ھەروەسا ژلاين جوانكارپى فە ھۆزاشانى د فى پارچەیدا چار ریزین ھۆزافى ب سەروا (ا، ن، د) ب دووماهى ئىنايە. ئەفە رى وئ چەندى دگەھینیت كۆ سەرەراى گرنكيا گەھاندنا پەياما ھۆزافى؛ لى ھۆزاشانى ئالىين فۆرمى و جوانكارپا ھۆزافى پشنگوھ نەخستىيە و جۆرە ریتەك د ھۆزائیدا بەرجەستەكریە.

دژەرىن پروسەیا ريفراندم ب تنى وەلاتین دەرور و بياى نەبوون، بەلكو ھندەك كەسايەتى و سیاسەتھان د ئافخویا ھەرنیا كوردستانیدا رى دژايەتيا پروسەیا ريفراندم دكرن و بانگەشەیا وئ چەندى دكرن كۆ پیدفقیە خەلك د نھادا ب (نەخیر) دەنگى خوە بدەت. د ھۆزاناكا (عارف حیتۆ) دا ھاتتە:

((ئەز یوسفم باب، یژە برا من نەكوژن

ئیراھیم، بلا ئاتەش ب ئافى خودى من نەسوژن

خەونەك ب تنى من دئارینیت ل كورانگەھى

خوبى د جەستەیدا دكەلینیت

ريفراندم))⁴¹

بۇ دەرىپىن ژ وان سىياسى و كەسايەتتىن كوردىيىن دژايەتتيا ريفراندومى دكرن، ھۇزاشانى مفا ژ دوو چىرۇكىن ئەفسانەيى يىن ئايىنى وەگرتىيە، ئەو رى چىرۇكا (يوسف يىغەمبەر و براينى وى) و چىرۇكا (ئىبراھىم يىغەمبەر و مللەق وى)، ئانكو ھەقدەقىيا ئايىنى د ھۇزائىدا ھاتىيە ئەنجامدان. سەرھاتىيا فان ھەردو يىغەمبەرەن د (قورئانا پىرۇز)دا ھاتىيە بەھسكرن. يوسف يىغەمبەر ژلاين ئەھ براينى وىشە خىيەت لى ھاتە كرن و ب مەرەما رىگرتن ژ ئارمانج و پەياما وى يا يىغەمبەرەيەتتىيى بزاڤا كوشتنا وى كرن و ھافىتتە د بىرەكىدا، لى ژبەركو ئەو خوەدان پەيامەكا راست و دروست بوو، لەورا گەھشتە مەزىتەين پۇست ل مسرى. ھۇزاشان پىرۇسەيا ريفراندومى ب (يوسف يىغەمبەرەيى و دژبەرىن ريفراندومى رى ب (براينى وى) وەسفەكەت. د دروستكرنا ئەقى لىكچواندىندا پەياما ھۇزائى ئەو كور ريفراندوم و رىكا رزگارپوون ژ بن دەستىيى رىكەكا راست و پىرۇزە و ھەرچەندە دژبەر و خىيەتكار رى ھەين، ئەو پەيام ھەر رۇژەكى دى گەھىتە ئارمانجا خوە. ب ھەمان شىوہ بۇ چىرۇكا (ئىبراھىم يىغەمبەرەيى) كور ئەفسانەيەكا ئايىنى يە، ئىبراھىم يىغەمبەرەيى قىيا گەلى خوە ژ بت پەرسىيىيى دووركەت و پەياما ئىكخودا (التوحيد) پەرسىيىيى بەلاقىكەت. ئىبراھىم يىغەمبەرەيى بۇ قىيەكى رۇژەكى ھەموو بىتىن باژارى شكاندن ب تىي بىي مەزن نەيىت كور دگوتىيى (مردك). خەلكى باژىرى برىاردان ئەو ب ساخى ب سوژىن. لى وەكو د قورئائىدا ھاتى ((بِزَا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ))⁴²، واتە خودى فەرمان ب ئاگرى كرىە كول سەر ئىبراھىم سار و سلامەت بىت. ھۇزاشانى دوو پەيام ژ ھەلپزارتا ئەقى چىرۇكا ئايىنى ھەنە. جارەكى دخوازىت بىژىت د ناڤاگەلى كوردستانىدا گەلەك كەس و لاين ھەبووینە دژى ريفراندوم و خەمونا سەرخوەبوونى بووینە و وان وەكى مللەق ئىبراھىمى وەسف دكەت كور ريفراندومچىيان ب تاوانبار نافدكەن. ژلايەكى دىشە ھۇزاشانى رەوايەتى دايە مافى چارەنقىسى بۇ گەلى كوردستانى و ھەر مللەتەكى كور بزاڤا وى چەندى دكەت، ب رىكا پىشتەفانىكرنا خودى بۇ رىكا راست يا ئىبراھىم يىغەمبەرەيى و رزگارپوون ژ بت پەرسىيىيى. ھۇزاشانى گوتىيە كور رىكا رزگارپوون ژ بن دەستىيى و گەھشتەن ب ئازادى و سەرخوەبوونى رىكەكا راستە و خوداين مەزن پىشتەفانىيا وى دكەت و دژى ھىچ ئايىن و تىكستەكى ئاسانى رى نىنە.

ل سەردەمى ريفراندومى بۇچوونىن جودا و ھەقدژ دەربارەي دەولەتبوونى ھاتنە ھەبوونى، بەرھەقىيا باشورى كوردستانى بۇ دروستكرنا دەولەتەكا سەرپەخوە و شىانين ب رىقەبرنا دەولەتى بەردەوام ژلاين سىياسەتقان و بەرپىسەن ئەقى وەلاقى دھاتنە باسكرن. ئەقە چەندە رى ب تىي پەيوەندى ب سىياسەتقاناھە نەبوو، بەلكو بابەتەكى چارەنقىسازە و ب ژىن و ژبارا خەلكى ئەقى دەرھەرقە گرىداي، لەورا قىي پىرسى جەنى خوە د ناڤ ھۇزانا ھەقچەرخا كوردىدا كرىە و گەلەك ھۇزاشانان ئەف بابەتە ئازراندىيە. پىتر ژ سەد سالانە كوردستانا باشوور بىن ھەزا خوە بوو، بەشەك ژ وەلاتەكى دى، د دەمەكىدا نەتەوہ و ژىنگەھ و كەلتور و زمان و ھەر تىشتەكى وى ژ وى وەلاقى و خەلكى وى جودايە. ھۇزاشان فان جوداھىيان ب ئەگەرەكى سەرەكى دىين كور ھەرنى كوردستانى و ئىراق بەردەوام دى د ناڤا پەيوەندىيىن ئالۇزدا بن و پالدمەكى سەرەكىيى داخووا سەرخوەبوونىيە ژلاين كورداشە. موئەيەد تەيىب د ھۇزانا (وەلاقى من) دا بەھسى زيان و قوربانىين بىن دەولەتتىيى دكەت، د پارچەيەكىدا نقىسەيە:

((ئەقە سەد سالن

سىنگى وى

كافلانى شىرانە و

پىشتا وى

برىنن خەنجەرا غەدرى

د نەخشەيا جىپانى دا

بەلگەكى زەرە

وەرپايە سەر ئاخى

ھەرکەسەكى ھاتى

پى لى كرىە و دايە رى))⁴³

نقىسەر ب زمانەكى نەراستەوخوە و وىنەيىن ھونەرىيىن جوان سەد سالن كوردستانى وىنەكرىتە. ئانكو ئەف رويدانە نە ھەمى كافان ب زمانەكى رون و ئاشكرا د ھۇزانا ھەقچەرخا ھاتىنە دەرىپىن. ھۇزاشان موئەيەد تەيىب ژ رىكەكەفتناما سايكس - پىككو يا سالا 1916-ئى و تاكو دگەھىتە سەد سالىيا ژىيى وى د ھۇزائىدا بەرجەستەكرىە، لى ب تىي ب چەند رىزەكان قىايە ئامازەي ب ئەوئ سىستەمى بکەت كور بەرى سەد سالان ل كوردان ھاتىيە كرن. چونكى ئەو رىكەفتن ب تىي سىنورى جوگرافىيى كوردان نە گھورى، بەلكو رەوش و ژىن و ژبار و ئىنماھىيا خەلكى وى ئىخستە مەترسىيىن مەزن. د ھۇزائىدا كوردستان ب (كافلانى شىران) ھاتىيە وىنەكرن كور شىرى شەركرنى دچىتە

دناڤدا، واتە کوردستان وەکو ئەوى کافلانى لى ھاتىيە و بەردەوام شيرى دوژمنان د سينگى ويداىە و پشستا وى ژى بوويە برينىن خەنجەرا سستەمکاريى. ھۆزاشانى بەروار و روژين کوشتن و سستەمکارييا پشستى ريککەشتنامى د ھۆزاشانى باس نەکرينە، لى ب کيمترين پەيڤ پەيا خوە گەھاندیيە خواندەڤانى کو دیرۆکا سەد سالين بورى ژ بۇ کوردان تراژيديا بوويە و ژ وى دەمى چارەڤيىسى گەلین ئەڤى دەڤەرى ب نەديارى مايە و ناسناما وان ھاتىيە گوھۆرين. ئەگەرئ وى ژى بۇ سستەما وەلاتين (روسیا، بریتانیا و ڤەرەنسا) ڤەدگەریت کو د ريکەشتناما سايکس – بيکودا ل سالا 1916 ئاڤا کوردستانى ل سەر خوە دابەشکرن⁴⁴. ئەو دابەشکرن ژى برينەک د پشستا ئەڤى وەلاتيدا دروستکريە و تيارکنا وى ب زەحمەتە. پاشان ھۆزاشانى پيگەھى کوردستانى پشستى وى ريککەشتنى د نەخشەيا جياپانيدا ب بەلگەکى زەر وینەکرپە. واتە چەوا د وەرزی پاييزيدا بەلگين زەر د وەرین و ل سەر ئەردى بى ھا دەمین و ھەر کەس دەيت و پى ليدکەت. ھەر وەسا ل سەر نەخشى جياپانى ژى، کوردستان وەکو ئەوى بەلگى زەر بى ھا بوويە کو د سەد سالين بۇريدا ھەر زلھیز و دکتاتۆرەکى دەستەلات وەرگرتى؛ ل گۆرەى ھەز و ئايدیۆلۇژيا خوە زيان ب گەلنى وى گەھاندینە. کەواتە پەياما ھۆزاشانى روھنە کو نەبوونا دەولەتى و سەرورەپى بوويە ئەگەرئ ھندى بەردەوام گەڤين شەرى و خوين رشتنى ل سەر گەلنى کوردستانى ھەيت.

(ھەزرقانى) د ھۆزانا (دەما ھەرتشت بەرخو دەت)، کۆمەکا پارچەپين ھۆزانی دارشتينە و بۇ ھەر پارچەپەکى ھۆمارەک دانايە. د پارچەپە ھۆمارە 5 دا باس ل ريکا پر زەحمەت و دريژ يا دەولەتبوونى دکەت:

((ئەى کيشوھرا خەريى بى!!))

چا ريکين تە دريژن؟

کا بنيرە!

ڤا چەند رى ب پين من ڤە دىن ھەري

کا چەند خەونين مشتى ئوميد

بۇ دەولەتى، دافين کفنى من دريسن؟⁴⁵

ھۆزاشان ژ بەر نەبوونا دەولەتەکا سەريەخو، خوە بيانى و غەريب دينيت. ژ بەرھندى ژى ئەو ئەڤى کيشوھرى ھەموو ب جھەکى خەريب ددانيت و ژى دپرسيت، بۇجى ھەموو ريکين ئەڤى کيشوھرى د دريژن؟ ھۆزاشانى دريژبوونا ريکا گەھشتن ب دەولەتەکا سەريەخو کرپە ميناک بۇ ھەموو ريکين دى؛ واتە مادەم ژ بۇ وى و مللەتى وى ريکا دەولەتبوونى دريژە و ئەو نەگەھشتينە دووماھييا وى ريکى و تاكو نەيا بى دەولەتن، ئيدى ھەموو ريکين ل پيش وان دى دريژين. د ھۆزاشانى وینەپنى (خەونين مشتى ئوميد) بۇ دەريپن ژ ھيشى و ئارمانجىن دەولەتبوونى ھاتىيە بکارئينان، لى ئەو ھيشى و ئارمانج د کيشوھرەکى ب ڤى رەنگيدا دى بنە ئەگەرئ ڤوربانيندەکا زۆر، لەورا ئەو دينيت کو خەونين وى پين دەولەتبوونى (دافين کفنى وى دريسن). چونکى جھى جوگرافىيى مللەتى وى د ئەڤى کيشوھريدا ھەستىيارە و ژ ھەموو لاياشە ب دژمنان دۆريچکريە. ب ديتنا سەرکەدەين کورد (جوگرافىيى سستەم ل کوردان کرپە) کو نەراستەوخو دەريپنە ژ جھى کوردستانى، چونکى ھەڤسنورە ل گەل تورک و عەرەب و فارسان. دیرۆکا دەستەلاقی ل دەڤ ئەڤان سى مللەتان ژى پرە ژ دژايەتى و دوژمندارييا کوردان. ھۆزاشانى ب ريکا بکارئينانا نيشانا حييەتييى (!) ل گەل وینەپنى (کيشوھرا خەريى بى!!)؛ حييەتبوونا خوە د وى چەنديدا ديارکريە کو ب دەستخستنا مافى چارەڤيىسى کو پيشتر جيان ھەموو ل سەر بەندين وى رازيبوويە؛ چەوا دشت مەترسيين ل سەر ژيانا مروڤان دروست بکەت و بيئە ئەگەرئ ھندى چەندين وەلات دژى وى بزاڤى راوہستن و گەڤين ھيرشکرنى و داگيرکرنى لى بکەن.

سەرەراى ئەڤان ئاستەنگين د ريکا دەولەتبوونيدا، ل دەڤ (عارف حيتوى) ئيککرتن دى ئەوى ريکى کورت کەت و کوردان گەھيننە ئەوى خەونى. حيتوى ھۆزانا (خەونا کوردان) ل روژين بەرى ئەنجامدانان ريفراندۆمى ئيىسيە و د روژنامەيا ئەڤرۇدا بەلاقکريە، پاشان د ديوانا خوەدا ژى چاپکريە، دى دوو پارچەپين ئەوى ھۆزانی وەکو نمونە شرۆڤەکەين:

((ستازينژ 1))

مە خەونەکا ھەى.. خەونەکا کورد

ئاخ و ئاڤا مە. ئاسان ھەوا

ل بەر دەستى مە بى، لىن ئالاگەش

خەونا کوردينيى، دور ژ توندروا

....

ستازىنىڭ 2

ئىككىگىزغا گەل خەونا كوردانە

خەونەكا دىزىن، يا مە ھەمىيەنە

بىزاف و خەبات، رىكا رەوانە

ژۇ دەولەتبوونى ژىن و قىيانە⁴⁶

ھۇزانا (خەونا كوردان) ھۇزاناكا ستازىكىيە و ھەيڤا بەرى ئەنجامدانا رىفراندۇمى ھاتىيە ئىنسىن ژ بۇي كۆ ۋەكۆ بەرھەمەكى ستازىكى ژلاين ستازىنىڭ ھەيئەتە تۆماركن و بەلاڭكرن، لەورا ژى ھۇزاناڭى گىرنگى دايە ھۇمارەيىن برگەيان و سەروايا ھۇزانى. ژلاين زامانىشە ژى پەيئىن سادە ھاتىنە بكارىنان كۆ ھەموو كەس ۋەكۆ ئىك تىڭكەھن. ئەگەر ئەم تەماشەى ئاف و نىشانى ھۇزانى بگەين، دى يىن (خەونا كوردان) دەرپىن ژ ئارمانجەكا نەتەۋەيى دكەت كۆ گەھىشتە ب بەرھەمى خەبات و قوربانيدانا ئەقى مىللەتى، ئەو ژى دەولەتبوونە. د سىستەمى دەولەتبوونىدا كورد دى بنە خەودان سەرۋەرى و ئەو ئىچە دى دەستەلاتدارىپى د سنورى خەودا كەن. وئەيىن (ئاخ و ئافا مە) و (ئاسان و ھەوا) دەرپىنە ژ ھەندى كۆ ئاكو نەبونا دەولەتەكا كوردى ل باشوورى كوردستانى، حكومەتا ئىراق دەستەلاتدارى ل ئاخ و ئاف و ئاسان مە دكەت. ھەرچەندە دۇزا كوردى ل ئىراق چەند پىنگاڭەكان ل پىشتە ب بەراورد ل گەل رەوشا كوردىن پارچەيىن دى يىن كوردستانى، چونكى ھەرنىا كوردستانى ھاتىيە دامەزراندن. لى خەونا دەولەتبوونى نەمىرە و گەلى كوردستانى دخوازن بىن خودان سەرۋەرى. ھۇزاناڭى گەھىشتە ب سەرۋەرى ب خەونەكا كوردىيىن دىيىنەت كۆ ھەرتىشتەكى ئەقى ۋەلاتى بگەڭيىتە بىن دەستەلاتدارىيا (ئالايى گەش) و بەروڭاڭى ئىراق، ۋەلاتەكى دوور ژ توندرويا نەتەۋەيى و مەزھەبى ھەيئە دامەزراندن. ھۇزاناڭى رىكا گەھىشتە ب ئەوى ئارمانجى دياركرىە كۆ ئەو ژى ئىككىگىزغا، واتە ئىككىگىزغا گەل و پارت و لايەن سىياسى دى وى رىكى ب ساناھى كەت و نەيارىن پىرۇسەيا دەولەتبوونى نكارن ل ھەمبەر ھىقىيا مىللەتەكى راۋەستن كۆ ھەموويان ئىك داخازى و ئىك ھىقى ھەيئەت. يىنگومان خەون و ھىقى بۇ ۋى تىشتى ھەيئە خواستى كۆ ژ مەۋقى كىم يىت. كەۋاتە وئەيىن (ئىككىگىزغا گەل خەونا كوردانە) نەراستەۋخۇ دەرپىن ژ نەبونا تىقايى و ئىككىزىپى ل دۇر پىسا ئافاكرنا دەولەتى دكەت. چونكى دىرۇكا كوردان پىرە ژ ئىمۇنەيىن ب ۋى رەنگى و بەردەوام دووبەركىيىن ئاقخۇيى بوويە ئەگەرى ھەندى ھىزا دوزمى ل سەر مىللەتى زالتى يىت. ھۇزاناڭى چىبوونا ئەوى ئىككىزىپى د ئاف خەلكىدا و رىكخستىنا ئافالا كوردى ژ روۋى پارت و لايەن سىياسى ب پىنگاڭەكا سەرەكيا گەھىشتە ب ئەوى خەونا دەولەتبوونى ددانىت.

لى ژ بۇ بەرھەمەيىن دامەزراندانا دەولەتەكا كوردى، ھۇزاناڭى (مىحسن قوچان) گازندەيان دكەت و د پارچەيەكا ھۇزانا (خەون) دا دىيىت:

((ئەفە ئەز ھەي

ئەز خەونا ب دەولەتى دىيىم

(سپىدى رادىم

پەشپىيىم دەرۋىم)

ئەز ب دەستىن رويت ستىيا دچىم

ھەرچەندە ئەز گولا دچىم

ئىك ژ دوۋانە

يان ۋەكۆ بەرى من گۆتى

ھەندەك سەر

ژ ھافران د قەتەتايىنە

يان ژى گەلۇ ئەز دىم

خەونىن گر و قەبە دىيىم⁴⁷

ئەفە ھۆزائە خودان پەيامەكا سىياسىيە و ھۆزائائى رەخنە ئاراستەى لايەنن سىياسى و سەركردەين كوردستانى كرىە. ھەرچەندە خەونا مەزن يا ھۆزائائى گەھشتن ب دەولەتەكا سەربەخوئە، لى د ھەمان دەمىدا ئەو ژ كەتوئى سىياسىيىن كوردستانى بى ھىقىيە؛ ژيەركو ھەردەما ئەو د خەوا خەودا خەونى ب ئەوئ دەولەتئە دىنيىت، پىشتى ژ خەوراوونى پەشيان دىت و دگەھىتە ئەوئ باوهرى كو ئەوا ھاتىيە خەونا وى ب تنى خەيالەكە و بھەيتنا وى خەونى ب زەھمەتە. ھۆزائان ب وئەيەكى گەلەك سەرنجراكىش دەرىپنى ژ بەرھەقەبوونا كوردان بۇ راگەھاندنا دەولەتەكا سەربەخوئە دكەت، ئەو ئى (ب دەستىن رويت سترىا دچم)، واتە ھۆزائائى ئاڤاكرنا دەولەت ب پروسەيەكا دور و دريژ ناكىريە و پىندقىيە بەريا راگەھاندنا وئ؛ بەرھەقەيىن باش بېنە كرن ژ بۇى كو گەل تووشى ھىچ كارەساتەكى نەيىت، بەروڤاڤى وى ئى، پروسەيا دەولەتوونى ب وى چەندى وەسەكرىە كو (كەسەك ب دەستىن رويت سترىان ب چىت). ئامازەيە بۇ ھندى دەولەتوون كارەكى گەلەك ب زەھمەتە. پاشان ھۆزائائى دەستى خەو دانايە سەر وى برىنا گەلى كورد ئى دناليت، ئەو ئى ئىكەنگرتنا سەركردەين كوردستانى يە. ب وئەين (ھندەك سەر ژ ھافران قەقەتيايە) دەرىپنى ژ وان سىياسەتشانان دكەت كو كەفتىنە ژىر كارتىكرنا وەلاتىن جىران و ل دووڤ ھەز و خواستوان رىكى ل ئىكرىزىيا كوردان و بزاڤىن دەولەتوونى دگرن. ب قى چەندى ھۆزائان دىنيىت باشتىن بەرھەقى ژ بۇ ئاڤاكرنا وەلاتەكى ئەو كو ئەو سەرىن ژ (ھافرىن ناخو) قەقەتيايە و ژ بۇ ھندەك بەرژەوئەندىيىن تاييەت كەفتىنە ژىر كارتىكرنا نەھەزىن كوردستانى، جاردن قەگەرنەفە سەر رىكا دروست و مل ب ملنى ئىك ژ بۇ ئىك ئارمانجى خەباتى بگەن.

ل قىرى بۇ مە ديارديت پەيوئەندىيەكا بېز د ناڤەرا ھۆزان و روودانن ئاڤا كۆمەلگەھىدا ھەنە، چونكى ھۆزائانان ب گرنكىشە بابەقى رىفراندۆم و رۆژىن سەردەمى رىفراندۆمى د ھۆزائىن خەودا بەرجەستەكرىنە، ئەگەرى وى ئى ئەو كو رىفراندۆم ل دەڤ ھۆزائانان پىرسەكا چارەشسىيە و پىنگاڤا گەھشتن ب خەونەكا دىرۆكىيا گەلى كوردستانى بوويە. د ئەڤى چەندىدا ھۆزائائىن قى دەڤەرى وەكو تاكىن ئاسايىن كۆمەلگەھى رەڤتار نەكرىنە، بەلكو وان ب كوورائى تەماشەى ئەوئ پروسى كرىە، ژلايەكىشە وان ئاستەنگىن پىش ئەنجامدانان رىفراندۆمى باسكىريە و خواستىيە ھەڤەلوئىستى و ئىكرىزى د ناڤەرا لايەنن سىياسى و پىنگاڤا پىن كوردستانىدا ھەيىت، ژلايەكىشە دىڤە وان ھۆزائىن خەو كرىنە ئامرازەك بۇ ھاندانا خەلكى و پىشكدارىكرن د ئەوئ پروسەيىدا. خالەكا دى لايەنى ھونەرىپى ھۆزائى يە، ژيەركو ھۆزائىن وان پەيامدارن و پتر بەرجەستەكرنا روودانن سىياسىيىن سەردەمى وانە، لەورا كىمتر گرنكى ب تەككىك و لايەنى ھونەرىپى ھۆزائى ھاتىيە دان، پتر ب زمانەكى سادە ھاتىيە دارژتن و ژ بۇى كو رامان و مەرمەين وان د روھن بىن و پەياما وان ب ساناهى بگەھىتە خواندەڤانى.

5-ئەنجام

ل دووماھىيا قەكۆلىنى ئەو ئەنجامىن ب دەستەڤە ھاتىن دى د ئان خاللىن ل خوارىدا رىزەكىن:

- 1- ديارە ھۆزانا ھەڤەرخا كوردى ل دەڤەرا بەھدىنان گرىداى روودانن ئاڤا كۆمەلگەھى و ب تاييەت روودانن گرىداى چارەشسىيە مىللەتى و ئەڤ چەندە ل گەل ئەنجامدانان رىفراندۆم سەرخوئەبوونا ھەرىئا كوردستانى روويديا.
- 2- ھۆزائان (موئەيد تەيب) و (عارف حىتۆ) دوو ژ وان ھۆزائائىن ھەڤەرخىن دەڤەرا بەھدىنان كو زۆرتىن پىگىرى و ھەلوئىست نىشاندايە، ھەروەسا ژ وان ھۆزائائىن پىر بەرھەمەن و پىشتى رىفراندۆمى تا نوكة ب كىمى ھەرى ئىك ژ وان سى ديوانىن ھۆزائى چاكرىنە.
- 3- ھۆزائائىن قى دەڤەرى د پىسئىن گرنىك پىن گرىداى چارەشسىيە مىللەتى خەو بى دەنگ و بى ھەلوئىست نەبوويە. ب شىوئەيەكى گىشتى ئەو ب ئەنجامدانان رىفراندۆمى گەشپىن بوويە، لى لايەنى رەشپىنىنى ئى ل سەر ئەڤى پىسئى ھەيە كو پتر گرىداى ئە ئىك رىزىيا پارتىن سىياسىيىن كوردستانىدە د ئەوئ قۇناغىدا.
- 4- ب رەنگەكى گىشتى د ئاڤ ھۆزائائىن دەڤەرا بەھدىناندا دژايەتيا پروسەيا رىفراندۆمى نەھاتىيە كرن، بەلكو پترىان ل گەل وى پروسەين ھەڤەلوئىست.
- 5- رىفراندۆم وەكو مافەكى رەوائى گەلى كوردستانى د ھۆزائىن قى دەڤەرىدا ھاتىيە وئەكەن، بەشەكى ھۆزائانان ھەبوونا دەولەتەكا سەربەخوئە ب رىكەكا درست دانايە كو ئەنجامىن وى دى يىتە ئەگەرى ھەلوئەشاندا رىكەڤتتا سايكس – بيكو يا پارچەكرنا ئاڤا كوردستانى. ھەروەسا ھەموو سستەمىن كو ل كوردان ھاتىنە كرن؛ ئەگەرى وى بۇ نەبوونا دەولەتەكى سەربەخوئە قەگەراندىنە.

6- ھۆزائانان ب زمانەكى سادە دەرىپىن ژ ئەوان كودانان كرىە ژ بۇى ھندى پەياما وان ب ساناهى بگەھىتە خواندەڤانى. لەورا ھۆزائان پتر گرنكى ب ناڤەروكا ھۆزائى دايە و كىمجاران جوانكارى و داھىنانىن ھونەرى د روخسارى ھۆزائىن واند دھىتە دىتن.

6- لىستىدا ژىدەرەن

* القرآن الكرىم

- ژىدەرە ب زامانى كوردى:
- پەرتوك

1. بەختىار شاخى، (2019)، كوردستان پەرىنەمە بەرمە ھەرمەن، ج. 1، ن. چ. نىنە، ھەولنر.
2. ھەمەن كاكە عبداللە ھەمەد، (2017)، دۆزى كورد لە رىككەمەتنامە و پەيماننامە نۆدەولەتى يەكان دا لە ساكسى نىكۆ تاكو جەزائىر (1916- 1975)، ج. 1، چاپخانەى ھەولسەر، ھەولنر.
3. بورھان أ. ياسىن (د)، (2008)، ئىراقى دووای سەدام و چارەنۆسى باشورى كوردستان، ج. 1، دەرگەلى چاپ و پەخشى سەردەم، سەلىيانى.
4. بورھان أ. ياسىن و سەردار ھەزىز، (2017)، دەولەتى سەربەخۆى كوردستان (لەناوھە بنىاتنان، لە دەرھە دانپىنان)، ج. 1، چاپخانەى كارۆخ، ج. چ. نىنە.
5. تۆم گۆلىبىرى، و: ئىدرىس ئىبراھىم گەلەبى، (2004)، رىفراندۆم باشترىن شىتۆزى خەباتە، ج. 1، بلاوكرادەى خانەى ھەرگىزان، چاپخانەى رەنج، سەلىيانى.
6. رەبىن ھەمەد سۆفى، (2007) مافەكانى گەلى كورد لە دەستورى 2005ى ئىراقدا، چ. نىنە، بلاوكرادەكانى سەنتەرى لىكۆلىنەوھى ستراتىجى كوردستان، ن. چ. نىنە، سەلىيانى.
7. رەنجبەر جەمىل شەيخو بامەرنى، (2017)، گەشتەرسى و سەربەخۆيا كوردستانى، ژ. چ. نىنە، چاپخانە ھەولار، دھۆك.
8. سەعید مەموزىنى، (2010)، سەياسەت گەمەيەكى بەردەوام، ج. 1، چاپخانەى مەنار، ھەولنر.
9. سەلمان شەيخ مەمى، (2020)، بازا قىيانى، ج. 1، ژ ھەشائىن دەرگەھى پالۆ بۆ پەخش و راگەھاندن ل دھۆكى، چاپخانە تەھران، ئىران.
10. عارف ھىتۆ، (2018)، نزاينىن ئاگرى (دىوان)، ج. 1، چاپخانە شەھاب، ھەولنر.
11. عوسمان دەشتى، (2003)، ھەمەن دەربارەى ناوەرۆكى سەياسى و كۆمەلەيەتى شەيخەكانى، ژ. چ. نىنە، لە بلاوكرادەى دەرگەلى چاپ و بلاوكرادەو بەدرخان، 6. چاپخانە و ئۆففىستى تىشك، سەلىيانى.
12. فەرھاد شاكەلى، (2002)، لە بەھارى شەيلا نائىوھ تا پازى ورمى و چەپكى گول و چەپكى نىزگىر، ج. 2، مەھاباد.
13. مەسعود بارزانى، (2020)، بۆ مۆزوو، ج. 1، چاپخانەى رۆكسانا، ھەولنر.
14. مۆتەدە تەيب، (2018)، نە شەف تىرا خەمىنەن مەن دكەت نە رۆژ تىرا خەمىنەن مەن (دىوان)، ج. 1، ھەشائىن سەپىرئىز بۆ چاپ و ھەشائىن، ن. چ. نىنە، دھۆك.
15. نالە ھەسەن، (2016)، رۆبەرۆو لە گەل شەيخ، ج. 1، بلاوكرادەى خانەى موكريانى بۆ چاپ و بلاوكرادەو، چاپخانەى موكريانى، ھەولنر.
16. نەزاد ھەبەللا بامەرنى، (2007)، ئايدىلۆژيا د ھۆزانىن جەگەرخوئى دا، ج. 1، ژ ھەشائىن دەرگەھى سەپىرئىز، چاپخانە خانى، دھۆك.
17. ئا: عثمان يونس ايتۆ، (2007)، زاراقىن سەياسى (شەرفەكرنا پتر ژ 250 تىكەھىن سەياسى)، چاپخانە ئازادى، دھۆك.
18. ئاسۆ كەرىم، رىفراندۆم و سەربەخۆى باشورى كوردستان، ج. 1، نەجىرە كىنى گوفارى گولان، چاپخانەى رۆژھەلات، ھەولنر، س. چ. نىنە.
19. ئەبۇبەكر خۆشناو، (2002)، شەيخە بەرەنگارى كوردى 1975-1991، ژ. چ. نىنە، چاپخانەى رۆناكبرى، سەلىيانى.

• رۆژنامە و گوفار ب زامانى كوردى

1. سامان عزالدين سعدون، (2018)، رۆلى شەيخە سەياسى لە جولانەوھى ئەتەمەنى كورددا 1918-1925، گوفارى زانكوى گەرميان، پەرىنەدى 5، ژ. 3، گەرميان، ل. 383-404.
2. عبدالرحمن بامەرنى، (2014)، كورد و دەولەتوون، گوفارا مەتىن (گوفارەكا رامبارى رەوشەنپىرى گەشتى سەربەخۆيە)، ژ. 227، دھۆك، ل. 33-42.
3. كەرىم شارەزا، (2007)، جواكارى رەوانىيەى لە كو شەيخە (رۆژاننىك بو)، گوفارا رامان، ژ. 118، دەرگەھى رامان، ھەولنر، ل. 190-195.
4. كەرىم شارەزا، (2008)، جواى لە ھونەر و ئەدەبىدا، گوفارى رامان، ژ. 132، دەرگەلى رامان، ھەولنر، ل. 148-152.
5. كۆمەكا ئىسەمران، (1971)، بانگەوازىك لە روانگەى ئەدەبى كوردى نوێانەو، گوفارا روانگە، ژ. 1، چاپخانەى النەجان، نەجەف، ل. 6-15.
6. مارتىن ھايدگەر، و ژ ئەلمانى: ھەمەد ھەزىز (د)، (2009)، كارى ھونەرى و راستى، پشكا ئىككى، گوفارا رامان، ژ. 142، ھەولنر، ل. 87-100.
7. مەسعود قوجان، (2019)، دوو ھەلبەست، گوفارا پەيڤ، ژ. 78، دھۆك، ل. 152-154.
8. مەمەد سەلىح مەستەفا، (2009)، شەيخە رۆلى لە بە شكاركرديكى ئەدەبىيەنى پەرسەى ئەفلالدا (گورستانى چراكان) بە نموونەو، گوفارى رامان، ژ. 145، دەرگەھى رامان، ھەولنر، ل. 154-157.
9. ناجى تاھا بەرورەى، (2017)، پەياما سەروەرى، گوفارا پەيڤ، ژ. 75، دھۆك، ل. 92-94.
10. ھەزرقان، (2017)، دەرگەھى تەشت بەر خوە ددەت، گوفارا پەيڤ، ژ. 75، دھۆك، ل. 90-91.

• بىرلار و بەيانىن سازىن فەرمى ب زامانى كوردى:

1. راگەياندى ئەنجاي كۆتايى راپرسى، (28ى 9ى 2017)، كۆمىسيۆنى بالاي سەربەخۆى ھەلبەزاردن و راپرسى، ئىمزا (نۆرە: بۆ مۆزوو، مەسعود بارزانى، ل. 261).
2. فەرمانى ھەرىتى، (6-8-2017)، ژمارە 106، كۆمارى ئىراق، ھەرىتى كوردستان، سەروكايەنى ھەرىتى كوردستان، مەسعود بارزانى، سەروكى ھەرىتى كوردستان، ئىمزا (بۆ مۆزوو، مەسعود بارزانى، ل. 228 – 232).

• ژىدەرە ب زامانى ھەرىتى:

- پەرتووك
- 1. دستور جەمورىيە العراق، 2005.

2. صلاح فضل (د)، (2002)، مناهج النقد المعاصر، ط1، القاهرة - مصر.
 3. عبدالوهاب الكيالي (د)، (1986) الموسوعة السياسية، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، ط3، ج1.
 4. ماجد راغب علو (د)، (1980)، الاستفتاء الشعبي بين الانظمة الوطنية و الشريعة الاسلامية، ط1، المكتبة المنار الاسلامية، الكويت.
 5. مجموعة من الكواكب، (2019)، العلاقة الشيعية - الكردية و مستقبلها، ط1، مركز دراسات رووداو، مطبعة رؤىهلات، أربيل.
 6. نجيب العتيقي، (1948)، من الادب المقارن، ط1، دار المعارف، مصر.
- وييسايتين ئهنتهريئتي
 - 1. إقليم كردستان يعرض "تجميد نتائج" الاستفتاء على الاستقلال و بدء حوار مفتوح مع بغداد، (2010-10-24)، الصفحة فرانس 24. <https://www.france24.com>
 - 2. فارس السلامه عطار، (2009)، ما هية الادب، الصفحة الديوان العرب، 18 ئيسان، <https://www.diwanalarab.com/%D9%85%D8%A7%D9%87%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AF%D8%A8>
 - بريار و بهايئين سازين فهرى ب زمانى عهري
 - 1. قرار المجلس النواب العراقي، الجلسة رقم 23 للتاريخ 2017-9-27 <https://ishtartv.com/viewarticle,77264.html>
 - پەرتوك ب زمانى ئینگلیزی:
 - 1. Oxford dictionary, Oxford University, fourth edition, p3
- 7-پەراويز
1. سامان عزالدین سعدون، (2018) رۆلى شيعرى سياسى له جولانهوى نەتەوهي كورددا 1918-1925، گوفارى زانكوى گەرميان، پەريەندى 5، ژ. 3، گەرميان، ل385.
 2. فارس السلامه عگار (ئيسان، 2009)، ماهيه الادب، الصفحة الديوان العرب، 18 ئيسان <https://www.diwanalarab.com/%D9%85%D8%A7%D9%87%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AF%D8%A8>
 3. سهعيد مەمەزىنى، (2010)، سياسەت كەمەيهكى بەردەوام، چ1، چاپخانهى مناره، هەولير، ل11.
 4. عوسان دەشتى، (2003)، هئيم دەربارى ناوهرۆكى سياسى و كۆمەلايهكى شيعرهكانى، ژ.چ نينه، له بلاوكراوى دەرگى چاپ و بلاوكردنهوه بەدرخان، چاپخانه و ئۆفيسى تيشك، سليئاني، ل21.
 5. ئەبويهكر خۆشناو، (2002)، شيعرى بەردنگارى كوردى 1975-1991، ژ.چ نينه، چاپخانهى رۆناكيزى، سليئاني، ل79-78.
 6. صلاح فضل (د)، (2002)، مناهج النقد المعاصر، ط1، القاهرة - مصر، ص56.
 7. ناله حسەن، (2009)، رووهروو له گەل شيعر، چ1، بلاوكراوى خانەى موكرىانى بۆ چاپ و بلاوكردنهوه، چاپخانهى موكرىانى، هەولير، 2016، ل16.
 8. محمەد سالح مستەفا، شيعر و رۆلى له به شكاركرديكى ئەدهيبىيەى پرۆسەى ئەفغانا (گورستانى چراكان) به ئوونەوه، گوفارى رمان، 145، دەرگەهى رمان، هەولير، ل154.
 9. مارتىن هايدگەر، و ژ ئەلمانى: حميد عەزىز (د)، (2009)، كارى هونەرى و راستى، پشكا ئىككى، گوفارا رمان، 142، هەولير، ل88.
 10. هەمان ژدەر، ل98.
 11. كەرىم شارەزا، (2008)، جوانى له هونەر و ئەدەبدا، گوفارى رمان، 132، دەرگى رمان، هەولير، ل149. بئيزه (الادب و المزاها، محمد المنذور (د)، ك2، قاهره، 1975).
 12. كەرىم شارەزا، (2007)، جوانكارى رەوانبىزى له كو شيعرى (رۆژانيك بوو)دا، گوفارا رمان، 118، دەرگەهى رمان، هەولير، ل190.
 13. كەرىم شارەزا، (2007)، جوانى له هونەر و ئەدەبدا، ل149.
 14. نجيب العتيقي، (1948)، من الادب المقارن، ط1، دار المعارف، مصر، ص24.
 15. ئاسۆ كەرىم، ريفراندۆم و سەرەخۆنى باشورى كوردستان، چ1، زنجيره كينى گوفارى گولان، چاپخانهى رۆژههلات، هەولير، س.ج نينه، ل181.
 16. Oxford dictionary, oxford university, fourth edition, p362
 17. ماجد راغب علو (د)، (1980)، الاستفتاء الشعبي بين الانظمة الوطنية و الشريعة الاسلامية، ط1، المكتبة المنار الاسلامية، الكويت، ص11.
 18. رينجەر جەمىل شىخو بامەرنى، (2017)، گشتپرسى و سەرەخۆيا كوردستانى، ژ.چ نينه، چاپخانا هاوار، دهۆك، ل15.
 19. ئا: عثمان يونس ايتوقى، (2007)، زارافين سياسى (شروقهكرنا پتر ژ 250 تىكهەين سياسى)، چاپخانا نازادى، دهۆك، ل122.
 20. بۆرهان أ. ياسين و سەردار عەزىز، (2017)، دەرگەه سەرەخۆى كوردستان (لەناووه بنیاتنان، له دەرەوه دانپانان)، چ1، چاپخانهى كارۆخ، ج.ج نينه، ل238.
 21. ماجد راغب علو (د)، الاستفتاء الشعبي بين الانظمة الوطنية و الشريعة الاسلامية، ص10-11.
 22. تۆم گولبىزى، و: ئيدريس ئىبراهيم گەلالەيى، (2004)، ريفراندۆم باشتين شىوازى خەباته، چ1، بلاوكراوى خانەى وەرگيران، چاپخانهى رەخ، سليئاني، ل5.
 23. ئاسۆ كەرىم، ريفراندۆم و سەرەخۆنى باشورى كوردستان، ل185.
 24. هەمان ژدەر و هەمان لاپەر.
- *ل سالا 2005 ريفراندۆمەكا نە فهرى ژ بۆ سەرەخۆبوونا باشورى كوردستانى هاتىبەكرن. ل گەل هەلبژارتين پەرەمانى ئىراقى يا 31 ل1 2005 و ل بەر دەرگەهين بنگەهين دەنگدانى؛ سەندوقين ريفراندۆمەكا نەرهەمى هاتە دانان. د ئەنجامدا 98.76% يا دەنگين (بەئى بۆ جودابوون و سەرەخۆبوونى) دەنگدا بوون. بئيزه: 1- (بورهان أ. ياسين (د)، (2008)، ئىراقى دوواى سەدام و چارەنووسى باشورى كوردستان، چ1، دەرگى چاپ و پەخشى سەردەم، سليئاني، ل46 هەتا ل90). 2- (ريفراندۆم و سەرەخۆنى باشورى كوردستان، ئاسۆ كەرىم، ل161 هەتا ل179).

25. دستور جمهوريه العراق، 2005، الديباجه.
26. ريتين محمەد سۇڧى، (2007)، مافەكانى گەلى كورد لە دەستورى 2005ى ئىراقدا، ژ. چ. نىنە، بلاوكراوەكانى سەنتەرى لىكۆلىيەوى ستراتىجى كوردستان، ن. چ. نىنە، سىلىيانى، ل 178-179.
27. مجموعه من الكواكب، (2019)، العلاقة الشيعية – الكوردية و مستقبلها، ط1، مركز دراسات روداو، مطبعة رۆژەهلات، أربيل، ص 278.
28. مەسعود بارزانی، (2020)، بۆ مێژوو، چ 1، چاپخانهى رۆكسانا، هەولێر، ل 4*7.
29. عبدالرحمن بامەرنى، (2014)، كورد و دەولهتبون!، گوفارا مەتەن (گوفارەكان رابەرى رەوشەنبەرى گشتى سەرەخۆيە)، ژ 227، دەوك، ل 36.
30. بەختيار شاخى، (2019)، كوردستان پەرينەوه بەرهو هەرمەن، چ 1، ن. چ. نىنە، هەولێر، ل 238.
- **دكۆمبونا 7ى 6ى 2017 بریار ل سەر یتەكینانا جفانا بلسا ريفراندۆمى ب سەرۆكاتیا سەرۆكى هەرنیا كوردستانى يا ئەوى دەى (مەسعود بارزانی) هاتە دان و مەلەت ب حەزىن پەشكدار هاتە دان دەمى پێچ رۆژاندا ئەندامىن خوە بۆ كۆمىتەيەن تايەت يەن ريفراندۆمى دياركەن. ئەو حەزىن ئىزا ل سەر كۆمىسە كۆمبوفنى كرى برىتى بوون ژ: ((پارتىيا ديموكراتا كوردستان، ئىكەتيا نشتانپا كوردستان، ئىكەرتوويا ئىسلاميا كوردستان، حەزبا شەيعيا كوردستان، حەزبا سۆسپاليسەت ديموكراتا كوردستان، حەزبا زەحمەتکيشين كوردستان، پارتا كرىكار و رەنجەدرين كوردستان، پارتا چاکسازى يا پيشکەفتى يا كوردستان، لىستە هەولێرى يا توركمانى، بەرهيا توركمانى يا ئىراق، لىستە تەرمەن ل پەرلەمانى كوردستان، بزافا ديموكراتى يا ئاشوورى، جفانا گەلى كەدان سريان ئاشوور). بئيره، (مەسعود بارزانی، بۆ مێژوو، ل 79).
31. بەختيار شاخى، كوردستان پەرينەوه بەرهو هەرمەن، ل 237.
32. فەرمانى هەرنى، ژمارە 106، كۆمارى ئىراق، هەرنى كوردستان، سەرۆكايەتى هەرنى كوردستان، مەسعود بارزانی، سەرۆكى هەرنى كوردستان، ئىزا. بئيره (مەسعود بارزانی، بۆ مێژوو، ل 228 – 232).
- ***ل رۆژا 8ى ئابا 2017 ب سەرۆكاتيا (شاسوار عەبدولواحد) بەرهيا (نەخبر لە ئىستادا) هاتەراگەهاندن، چەندىن ئقنەسر و چالاکفان و پەرلەمانتارىن كوردستانى پەيوەندى بوى بەرهفە كر، ئارمانجا سەركى يا وى بەرهى ژى پاشخستنا ريفراندۆما ئىلونا 2017ى بوو، ئىك ژ پەشكداران (فەرهاد سەنگاوى) پەرلەمانتارى كوردستانى ل سەر لىستەى ن. ك. بوو، كو پاشان مەكتەبا سىياسى يا ي. ن. ك. ئەو ژ ئەندامبونا حەزىن دوورخست. ل رۆژا 9ى ئىلونا 2017 ئەفى بەرهى ئىكەم بانگەشەيا خوە ل يارىگەها وەرزشى يا سىلىيانى دەستپىكر، هەروەسا كەناهەكى ئاسانى ژى ژ بۆ بانگەشەيا خوە ب نافی كورد نپوس فەكر.
33. راگەياندى ئەنجاي كۆتاي رابرسى، (28ى 9ى 2017)، كۆمىسۆنى بالاي سەرەخۆى هەلباردن و رابرسى، ئىزا (بئيره: مەسعود بارزانی، بۆ مێژوو، ل 261).
34. بۆ مێژوو، مەسعود بارزانی، ل 101-102.
- ****دوو رۆژان پەشتى ريفراندۆمى ل 27ى ئىلونا سالا 2017 پەرلەمانى عىراقى د رۆونشتنا ژمارە 23دا، 13 بریار ل دژى هەرنيا كوردستانى و سزادانا وى دەرختن، ژ گرنگتەين وان بریارا ژى راگرتنا گەشتين ئاسانى ل فرۆكەخانەيەن هەريەن، داخستنا دەرپەن سنورى يەن وەلاتان ل گەل هەريەن، راگرتنا هەموو پەيوەندىن بازركانى دناقبەرا عىراق و هەرنى و گەلەك بریارين دى. بئير (قرار المجلس النواب العراقي، الجلسة رقم 23 للتاريخ 2017-9-27 <https://ishtartv.com/viewarticle,77264.html>)
35. إقليم كردستان يعرض "تجميد نتائج" الاستفتاء على الاستقلال و بدء حوار مفتوح مع بغداد، 2010-10-24، الصفحة فرانس 24. <https://www.france24.com/ar/20171025-%D9%83%D8%B1%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D9%81%D8%AA%D8%A7%D8%A1-%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D9%82%D9%84%D8%A7%D9%84-%D8%AA%D8%AC%D9%85%D9%8A%D8%AF-%D9%86%D8%AA%D8%A7%D8%A6%D8%AC-%D8%AD%D9%83%D9%88%D9%85%D8%A9>
36. سەلمان شەيخ مەمى، (2020)، پايزا قىيانى، چ 1، ژ وەشانى، دەرگەهى پالۆ بۆ پەخش و راگەهاندن ل دەوك، چاپخانا تەهران، ئىران، ل 88.
- *****هەرنيا كەتەلۆنيان دكەفتە ناڤا سنورى وەلاق ئىسپانيا، شەش رۆژان پەشتى ريفراندۆما باشوورى كوردستانى، و ل 1ى ئىكۆبەرا سالا 2017 وان ريفراندۆما سەرخواهيوون و جودابوون ژ ئىسپانياي ئەنجامدا. پترى دوو مليۆن كەتەلۆنى پەشكدارى دەنگدانى بوون و ب ريزەيا 91% دەنگى وان بەلى بوو. لى تا نە ژى ئەنجامى ريفراندۆما وى هەرنى نەبوو بە نەگەرى سەرخواهيوون وان.
37. مۆتەيەد تەيب، نە شەف تېرا خەوينىن مەكتەت نە رۆژ تېرا خەمينىن مە (ديوان)، ل 32.
38. مۆتەيەد تەيب، نە شەف تېرا خەوينىن مەكتەت نە رۆژ تېرا خەمينىن مە (ديوان)، ل 32-33.
39. بەرهو هەرمەن، كوردستان پەرينەوه بەختيار شاخى، ل 277-280.
40. ناجى ئاها بەروارى، (2017)، پەياما سەرورەينى، گوفارا پەيف، ژ 75، دەوك، ل 93.
41. عارف حيتۆ، نزاين ناگرى، ل 27.
42. القرآن، صوره الانبياء، الاية 69.
43. مۆتەيەد تەيب، نە شەف تېرا خەوينىن مەكتەت نە رۆژ تېرا خەمينىن مە، ل 14.
44. بېمەن كاك عبدالله احمد، (2017)، دۆزى كورد لە ريكەوتەننامە و پەماننامە ئىودەولەتى يەكان دا لە سايكس بيكو تاكو جەزائير (1916-1975)، چ 1، چاپخانهى هاوسەر، هەولێر، ل 17-.
45. هەزرفان، (2017)، دەما هەر تەشت بەر خوا ددەت، گوفارا پەيف، ژ 75، دەوك، ل 91.
46. عارف حيتۆ، نزاين ناگرى، ل 61.
47. محسن قوچان، (2019)، دوو هەلبەست، گوفارا پەيف، ژ 78، دەوك، ل 154.